

Αναθεώρηση και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση

Άρθρο 28 Συντάγματος και προϋποθέσεις του

1. Κατά την παρ. 2 του άρθρου 28 οι συνθήκες που αφορούν την αναγνώριση αρμοδιοτήτων σε διεθνείς οργανισμούς:
 - a. Θα πρέπει να υπαγορεύονται **από την εξυπηρέτηση σπουδαίου εθνικού συμφέροντος.**
 - b. Θα πρέπει να αποσκοπούν στην **προαγωγή της συνεργασίας με άλλα κράτη.**
 - c. **180 ψήφοι.**
2. Αντιθέτως, η παρ. 3, προβλέπει όσον αφορά την **παραχώρηση εθνικής κυριαρχίας** αυστηρότερες ουσιαστικές προϋποθέσεις αλλά μικρότερη πλειοψηφία:
 - a. Θα πρέπει να υπαγορεύονται από σπουδαίο εθνικό συμφέρον
 - b. **Να μην θίγουν τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις βάσεις του δημοκρατικού πολιτεύματος**
 - c. **Αρχή της ισότητας**
 - d. **Υπό τον όρο της αμοιβαιότητας**
 - e. **150 θετικές ψήφοι**
3. Κατά την θεωρία αλλά και κατά την πρακτική εφαρμογή με την κύρωση των συνθηκών προσχώρησης και των τροποποιητικών συνθηκών υπάρχει σωρευτική εφαρμογή των προϋποθέσεων και δεν τέθηκε θέμα προσδιορισμού της ακριβούς εφαρμοστέας διάταξης καθώς εψηφίσθησαν με μεγάλη πλειοψηφία.

28 και συνθήκες Μαστριχτ και Αμστερνταμ

1. Προκειμένου να καταστούν δυνατές οι, σε ορισμένες περιπτώσεις ασυμβίβαστες με μη αναθεωρήσιμες διατάξεις του συντάγματος, μεταβολές που επέφεραν οι συνθήκες θα πρέπει να αναζητηθεί ένας συνταγματικά επιτρεπτός τρόπος ώστε **η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση να γίνει δια μέσω του Συντάγματος και με συνταγματική αξιοπρέπεια.**
2. Οι παρ. 2 και 3 του άρθρου 28 θεωρήθηκαν ως ειδικές, οιονεί **αναθεωρητικές ρήτρες, οι οποίες συντρέχουν με την διαδικασία αναθεώρησης του 110 Συντ.** και μπορούν να προβούν σε «αναθεώρηση» διατάξεων που ανήκουν και στα ουσιαστικά όρια του 110 παρ. 1.

3. Κατ' άλλη άποψη οι δύο αυτές διατάξεις **επιτελούν μια ενοποιητική λειτουργία** και άρα μπορούν να αποτελέσουν θεμέλιο για τις επελθούσες μεταβολές με τις Συνθήκες.
4. Ωστόσο, οι θεωρίες αυτές προϋποθέτουν την αποδοχή ότι **η διαδικασία του 110 για την αναθεώρηση δεν είναι αποκλειστική** και σε κάθε περίπτωση δεν μπορούν να δώσουν λύση σε κάθε πρόβλημα σύγκρουσης και ο αναθεωρητικός νομοθέτης θα πρέπει να προσαρμόσει το Σύνταγμα στο Ενωσιακό Δίκαιο.

Προβλήματα και ερμηνευτική επίλυσή τους μέσω των ειδικών αναθεωρητικών ρητρών

1. Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ επήλθαν πολλές και σοβαρές μεταβολές με κυριότερες:
 - a. Εκλέγειν και εκλέγεσθαι κοινοτικών αλλοδαπών στις κοινοτικές εκλογές και στις εκλογές για το Ευρωκοινοβούλιο
 - b. Οικονομική και νομισματική ένωση
 - c. Μετάβαση από την αρχή της ομοφωνίας στην πλειοψηφία.
 - d. Πρόσβαση κοινοτικών αλλοδαπών στις δημόσιες λειτουργίες.
2. Κατ' εξοχήν παράδειγμα ανυπέρβλητης άλλως σύγκρουσης είναι το τελευταίο καθώς το 4 παρ. 4 Συντ. επιφυλάσσει μόνο για τους έλληνες την συμμετοχή στις δημόσιες λειτουργίες και το άρθρο αυτό είναι κατά το άρθρο 110 παρ. 1 μη αναθεωρήσιμο. Ο μόνος τρόπος για την εναρμόνιση με τον επιβαλλόμενο μη αποκλεισμό των κοινοτικών αλλοδαπών είναι να θεωρήσουμε το 28 παρ. 2 και 3 ως ειδικές, οιονεί αναθεωρητικές ρήτρες που **επιτρέπουν την πλήρη και άμεση εφαρμογή της κοινοτικής ρύθμισης έστω και κατά παράβαση του άρθρου 110 παρ. 1.**
3. Όσον αφορά το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι (στ. α) η περίπτωση αυτή προσφέρεται για μια σύμφωνη με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνεία του συντάγματος (άρθρο 102 παρ.2 καθώς και 51 παρ. 3).
4. Ακριβώς λόγω **της δυσκίνητης και χρονοβόρας διαδικασίας αναθεώρησης του 110 Συντ. και της έλλειψης πολιτικής βούλησης για μια ουσιαστική αναθεώρηση σχετικά με την Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση επιρρίπτεται συχνά – ως μη έδει – το βάρος στους δικαστές να κρίνουν για ζητήματα ουσιαστικά απτόμενα της πολιτικής βούλησης.**

Αναγκαιότητα της αναθεώρησης των διατάξεων για την Ευρωπαϊκή Ενοποίηση

1. Βραδυκίνητη και χρονοβόρα διαδικασία αναθεώρησης.
2. Δεν είναι ορθή η θεωρία περί αδράνειας των συνταγματικών διατάξεων ή ότι οι συνταγματικές διατάξεις ατόνησαν απέναντι στην ΕΕ επειδή η Ελλάδα συμπεριφέρθηκε με την μη αναθεώρηση σαν να αποδέχτηκε εμμέσως την υπεροχή του κοινοτικού κανόνα καθώς έρχεται σε ευθεία αντίθεση με τον αυστηρό χαρακτήρα του συντάγματος και την διαδικασία αναθεώρησης.
3. Το γεγονός ότι υπό την οπτική των παρ. 2 και 3 του 28 ως ειδικών οιονεί αναθεωρητικών ρητρών κατέστη δυνατή η προσαρμογή στο ευρωπαϊκό νομικό σύστημα δεν σημαίνει πως είναι ανευ άλλου τινός αυτό δυνατό για όλες τις τροποποιήσεις με τις επόμενες συνθήκες.
4. Πρέπει να δοθεί κάλυψη στα ήδη διανυθέντα βήματα.
5. Πρέπει να υπάρξει ένα νέο **ευέλικτο σύστημα αναθεώρησης του Συντάγματος για την εξέλιξη στην ΕΕ:**
 - a. Ταχύτερη διαδικασία
 - b. Αυξημένες πλειοψηφίες για την αναθεώρηση των σχετικών με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση διατάξεων όπως πχ 3/5
 - c. Χωρίς προσφυγή σε δυο βουλές.
 - d. Άλλη επιλογή είναι η καθιέρωση πλειοψηφίας 2/3 και διενέργεια 2 ψηφοφοριών εντός ευλόγου διαστήματος.
 - e. Ενδεχομένως προσφυγή σε δημοψήφισμα.
 - f. Στο 28 παρ. θα μπορούσε να κατοχυρώσει ρητά την **σύμφωνη με το διεθνές δίκαιο ερμηνεία του Συντάγματος (2 παρ. 2 και 25 παρ. 2).**

Ευρωπαϊκό Δίκαιο και Σύνταγμα

A. Ευρωπαίος Δικαστής

1. ΠΕΚ 1992 – Αναγνώριση διπλώματος από ιδιωτικό ίδρυμα

- Τα κοινοτικά όργανα στο πλαίσιο του καθήκοντος ειλικρινούς συνεργασίας οφείλουν να σέβονται τους κανόνες των κρατών μελών ιδίως όταν αυτοί έχουν συνταγματική προέλευση.

2. ΔΕΚ 1993 – 78 παρ. 2 Συντ. και ανάκληση κρατικών ενισχύσεων

- Ο Γενικός Εισαγγελέας:
 - i. **υπεροχή του κοινοτικού δικαίου**, το οποίο επιβάλλει την **πλήρη εφαρμογή του από τα Κράτη μέλη ανεξάρτητα από την επίκληση από μέρους τους δυσχερειών συνταγματικής φύσης**,
 - ii. Αναφέρθηκε και στην υποτιθέμενη συγκεκριμένη **σύγκρουση μεταξύ ελληνικού Συντάγματος και κοινοτικού δικαίου και κατ'ουσίαν ερμήνευσε το ελληνικό Σύνταγμα**.
 - iii. **Ως obiter dictum** αναφέρθηκε στην επίλυση της σύγκρουσης μέσω σύμφωνης με το Ευρωπαϊκό δίκαιο ερμηνείας.
- ΔΕΚ
 - i. Απέφυγε να τοποθετηθεί για το συνταγματικό πρόβλημα.
 - ii. απέκλεισε τη δυνατότητα του **Κράτους μέλους να επικαλεστεί τη δικαιολογημένη εμπιστοσύνη των δικαιούχων**,
 - iii. δεν απέκλεισε, εν τούτοις, τη «δυνατότητα του αποδέκτη μιας παράνομης ενισχύσεως να επικαλεστεί εξαιρετικές περιστάσεις που γέννησαν δικαιολογημένα την εμπιστοσύνη του στο νόμιμο χαρακτήρα της ενισχύσεως αυτής».

3. ΔΕΚ 1994 – 4 παρ. 4 Συντ. και χορήγηση θέσης στην μπάντα του δήμου

- Η επίκληση της Ελληνικής ιθαγένειας μπορεί να γίνει αποδεκτή στο πλαίσιο της ελευθερίας εγκατάστασης του Ευρωπαϊκού δικαίου μόνο εφόσον πρόκειται για θέσεις που συνεπάγονται αμέσως ή εμμέσως άσκηση δημόσιας εξουσίας

και στα καθήκοντά τους έχουν ως αντικείμενο τη διασφάλιση των γενικών συμφερόντων του κράτους ή άλλων οργανισμών.

- Ένα κράτος μέλος κατά πάγια νομολογία του δικαστηρίου δεν μπορεί να επικαλεστεί διατάξεις, πρακτικές ή καταστάσεις της εσωτερικής έννομης τάξης για να αποφύγει υποχρεώσεις που του επιβάλλονται από το κοινοτικό δίκαιο.

Β. Δήλωση υπ. αριθμόν 17

Σύμφωνα με **την πάγια νομολογία του ΔΕΕ**, οι Συνθήκες και το Παράγωγο Δίκαιο της Ένωσης υπερισχύουν του δικαίου των κρατών μελών.

Προσάρτηση της γνωμοδότησης της της Νομικής Υπηρεσίας του Συμβουλίου σχετικά με την υπεροχή. «Από τη νομολογία του Δικαστηρίου απορρέει ότι η **υπεροχή του κοινοτικού δικαίου αποτελεί θεμελιώδη αρχή** του εν λόγω δικαίου. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, η αρχή αυτή είναι **συνυφασμένη με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας**. Κατά την πρώτη απόφαση στο πλαίσιο αυτής της πάγιας νομολογίας (*Costa/Enel* , 15 Ιουλίου 1964, υπόθεση 6/64) δεν υπήρχε μνεία της υπεροχής στη Συνθήκη, πράγμα που εξακολουθεί να συμβαίνει και σήμερα. Το γεγονός ότι η αρχή της υπεροχής δεν θα περιληφθεί στη μελλοντική Συνθήκη ουδόλως μεταβάλλει την ύπαρξη της αρχής και την υφισταμένη νομολογία του Δικαστηρίου»

Άρα:

- Θεμελιώδης αρχή του Ενωσιακού δικαίου
- Συνυφασμένη με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της Ένωσης
- Πάγια Νομολογία του δικαστηρίου με αρχή την *Costa v. ENEL*.
- Η μη συμπερίληψή της σε Συνθήκη δεν μεταβάλλει την ύπαρξή της ως αρχή και την νομολογία.

Γ. Σχετικοποίηση με το άρθρο 4 ΣΕΕ

«Η Ένωση σέβεται την ισότητα των κρατών μελών ενώπιον των Συνθηκών καθώς και **την εθνική τους ταυτότητα που είναι συμφυής με τη θεμελιώδη πολιτική και συνταγματική τους δομή**, στην οποία συμπεριλαμβάνεται η περιφερειακή και τοπική αυτοδιοίκηση.»

«Σύμφωνα με την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας, η Ένωση και τα κράτη μέλη εκπληρώνουν τα εκ των Συνθηκών καθήκοντα βάσει αμοιβαίου σεβασμού και αμοιβαίας συνεργασίας.

Τα κράτη μέλη λαμβάνουν κάθε γενικό ή ειδικό μέτρο ικανό να διασφαλίσει την εκτέλεση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τις Συνθήκες ή προκύπτουν από πράξεις των θεσμικών οργάνων της Ένωσης.»

Δ. Έλληνας Δικαστής – Υπεροχή του Συντάγματος

1. ΣτΕ 1985

- Ο περιορισμός στην ελευθερία των επιχειρήσεων είναι μεν αντίθετο στο κοινοτικό αλλά σύμφωνο με το σύνταγμα.

2. ΣτΕ 1997 - ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α. : αναγνώριση σπουδών αλλοδαπής

- Πλειοψηφία: Το κοινοτικό δίκαιο δεν υπερισχύει του Συντάγματος
- Μειοψηφία: Το 28 παρ. 2 και 3 αποτελούν ειδικές οιονεί αναθεωρητικές ρήτρες για την ενσωμάτωση στην Ε.Ε.

3. ΣτΕ 1998 – Ολομέλεια της προηγούμενης

- Δεν συντρέχει περίπτωση προδικαστικού
- Είναι σαφές το γράμμα της διάταξης της Συνθ. ΕΟΚ κατά το οποίο τα κράτη μέλη έχουν την οργάνωση των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων.
- η οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος εξαιρείται της αποφασιστικής αρμοδιότητας της Κοινότητας και παραμένει στην αρμοδιότητα των κρατών-μελών.

Ε. Βασικός Μέτοχος – 14 παρ. 9 Συντ.

1. Πρώτη απόφαση 2004 - Τμήμα

- a. Δεν νοείται διατύπωση προδικαστικού ερωτήματος προς το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, προκειμένου να διαπιστωθεί αν **διάταξη επιτακτικού χαρακτήρος του ελληνικού Συντάγματος είναι συμβατή** με διάταξη του πρωτογενούς ή του παραγώγου κοινοτικού δικαίου.
- b. Η κοινοτική έννομη τάξη αποτελεί από την προσχώρηση αναπόσπαστο μέρος του ελληνικού εσωτερικού δικαίου και οι διατάξεις της **κατισχύουν κάθε μεταγενεστέρας διατάξεως νόμου.**

- c. Η κοινοτική έννομη τάξη ισχύει **μέσω του άρθρου 28** του Συντάγματος και του κυρωτικού της συνθήκης προσχώρησης νόμου.
- d. Το άρθρο 28 είναι **ισότιμο και ισόκυρο με τις άλλες διατάξεις και άρα δεν μπορεί να γίνει λόγος περί υπεροχής της κοινοτικής εννόμου τάξεως** έναντι του Συντάγματος, σε περίπτωση που, διάταξη του πρωτογενούς ή του παραγώγου δικαίου θα ερχόταν σε αντίθεση, με επιτακτικού χαρακτήρα συνταγματική διάταξη.
- e. Η μη θεμελίωση της υπεροχής ισχύει κατά μείζονα λόγο στην περίπτωση του άρθρου 14 παρ. 9 το οποίο αναθεωρήθηκε τηρουμένης της διαδικασίας του άρθρου 110 Συντ. κατά την αναθεώρηση του 2001 και άρα η αποδοχή της υπεροχής θα οδηγούσε στο **άτοπο να μην αναγνωρίζεται στον Έλληνα αναθεωρητικό νομοθέτη η εξουσία να αναθεωρεί ελεύθερος και αδέσμευτος το Σύνταγμα. Θα αναγνωριζόταν έτσι στο άρθρο 28, η οποία εισήγαγε και επέτρεψε την ισχύ των διατάξεων του ενωσιακού δικαίου, ισχύς υπέρτερη των άλλων διατάξεων,**
- f. Είναι καθήκον του έλληνα δικαστή να ελέγχει το συμβατό των διατάξεων του εθνικού συντάγματος προς το ευρωπαϊκό δίκαιο. Είναι αλυσιτελής η διατύπωση ερωτήματος καθώς ακόμη και αν από την απόφαση του ΔΕΚ προέκυπτε ερμηνεία αντίθετη του 14 παρ. 9, η εφαρμογή της συνταγματικής διατάξεως από τον έλληνα δικαστή δεν θα μπορούσε να παρακαμφθεί.
- g. Μειοψηφία:
- Η νομολογία του ΔΕΚ σχετικά με την υπεροχή είναι πάγια
 - ήδη από πριν την προσχώρηση της Ελλάδας με την απόφαση **Costa v. ENEL (1964)** κατά την οποία η κοινοτική έννομη τάξη υπερέχει της εθνικής έννομης τάξης των κρατών μελών της Κοινότητας, **χωρίς να κάνει καμία περαιτέρω διάκριση ως προς την τυπική ισχύ του κανόνα του εθνικού δικαίου.**
 - Δεν είναι δυνατόν στο ενωσιακό σύστημα να αντιταχθεί καμία διάταξη χωρίς αυτό να χάσει τον κοινοτικό του χαρακτήρα.
 - Στην απόφαση **Simmenthal** το 1977 το ΔΕΚ είπε πως οι διατάξεις της Συνθήκης και του παραγώγου κοινοτικού δικαίου πρέπει να τυγχάνουν **αποτελεσματικής εφαρμογής και καθιστούν μη εφαρμοστέα κάθε, αντίθετη προς**

αυτές, διάταξη του εσωτερικού δικαίου, ακόμη και μεταγενέστερη. Απαιτείται ενιαία και αποτελεσματική εφαρμογή αλλιώς το ενωσιακό δίκαιο θα παρέμενε ανεφάρμοστο.

- Ο Έλληνας συνταγματικός νομοθέτης το 1975 εν γνώσει της πάγιας αυτής νομολογίας θέσπισε το άρθρο 28 βάσει του οποίου ενσωματώθηκε στην εθνική έννομη τάξη το σύστημα των κανόνων του ενωσιακού δικαίου.
- Το σύνολο των διατάξεων του Κοινοτικού Δικαίου (πρωτογενές και παράγωγο) **κατέστη αναπόσπαστο μέρος του ελληνικού εσωτερικού δικαίου και τούτο είναι αυτονόητο με την τυπική ισχύ, που το ίδιο το κοινοτικό δίκαιο, σύμφωνα με την προπαρατεθείσα νομολογία του ΔΕΚ, έχει αναγνωρίσει εις εαυτό. Δεν υπάρχει πρόβλημα υπερσυνταγματικής ισχύος του 28 Συντ. καθώς οι διατάξεις του Συντάγματος διατηρούν μεταξύ τους την αυτή τυπική ισχύ, απλώς οι κοινοτικοί κανόνες δικαίου εφαρμόζονται με βάση τον τρόπο που υπαγορεύουν οι θεμελιώδεις αρχές συγκροτήσεως της κοινοτικής έννομης τάξης.**
- Άρα εφόσον η Ελλάδα προσχώρησε στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες **αποδέχεται και αναγνωρίζει** ότι κάθε ρύθμιση του ενωσιακού δικαίου έχει **προτεραιότητα ακόμη και έναντι του συντάγματος.**
- Προϋπόθεση είναι ότι η εφαρμοστέα κάθε φορά κοινοτική πράξη **σέβεται τις αρχές της προστασίας των θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων και τις βάσεις του δημοκρατικού πολιτεύματος.**

2. Δεύτερη απόφαση 2006 - Ολομέλεια

- a. Συντρέχει περίπτωση προδικαστικού ερωτήματος όταν το εθνικό δικαστήριο κρίνει την νομιμότητα ή μη της ενωσιακής πράξης καθώς **η κρίση περί του κύρους των πράξεων των κοινοτικών οργάνων ανήκει στην αποκλειστική δικαιοδοσία του ΔΕΚ, πρέπει να διατυπωθεί προς το Δικαστήριο αυτό, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 234 παρ. 3 της αυτής Συνθήκης, προδικαστικό ερώτημα.**
- b. Η έννοια της οδηγίας δεν είναι ούτε προφανής ούτε απηλλαγμένη αμφιβολιών.

3. ΔΕΚ 2008 – «Βασικός Μέτοχος» - 14 παρ. 9 Συντ. και συμβατότητα με οδηγία για την ανάθεση δημοσίων έργων.

- a. Όσον αφορά την αναγκαιότητα και το λυσιτελές των ερωτημάτων το εθνικό δικαστήριο είναι αρμόδιο να κρίνει και φέρει την ευθύνη για αυτό.
- b. Το ΔΕΕ δεν μπορεί να αρνηθεί την απάντηση σε προδικαστικό ερώτημα παρά μόνο αν πρόκειται για:
 - Ερώτημα το οποίο είναι προδήλως άσχετο ως προς την ζητούμενη ερμηνεία με το αντικείμενο της κύριας υπόθεσης.
 - Πρόβλημα υποθετικής φύσης
 - Πρόβλημα για το οποίο το δικαστήριο δεν έχει το απαραίτητο νομικό ή πραγματικό υλικό ώστε να δώσει χρήσιμη απάντηση.
- c. Η εν λόγω οδηγία ρυθμίζει κατά τρόπο εξαντλητικό τους λόγους που μπορούν να δικαιολογήσουν τον αποκλεισμό του εργολήπτη από τον διαγωνισμό. Ωστόσο το κράτος **δεν κωλύεται από την οδηγία να προβλέψει και άλλα μέτρα αποκλεισμού από την συμμετοχή προς τον σκοπό της διασφάλισης της ίσης μεταχείρισης και της διαφάνειας ΥΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΗ ΟΤΙ ΑΥΤΑ ΔΕΝ ΥΠΕΡΒΑΙΝΟΥΝ ΤΟ ΑΝΑΓΚΑΙΟ ΜΕΤΡΟ.**
- d. Το δικαστήριο **ΔΕΝ** είναι αρμόδιο να αποφαινεται στο πλαίσιο του προδικαστικού επί της συμβατότητας του εθνικού δικαίου με το ενωσιακό.
- e. Το αμάχητο τεκμήριο επηρεασμού θεωρείται απαράδεκτο κατά το ΔΕΕ καθώς υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο και δεν δίδει στους βασικούς μετόχους την δυνατότητα να αποδείξουν **ότι δεν υφίσταται πραγματικός κίνδυνος για την διαφάνεια και ίση μεταχείριση.**

4. Απόφαση Ολομελείας 2011 μετά το προδικαστικό

- a. Το άρθρο 14 παρ. 9 του συντάγματος θεσπίστηκε με σκοπό την αποτροπή του **κινδύνου ασκήσεως αθέμιτης επιρροής από τα μέσα ενημέρωσης στην διαδικασία της αναθέσεως των δημοσίων έργων προμηθειών και υπηρεσιών ενισχυόμενης με τον τρόπο αυτό της όλης οικονομικής λειτουργίας του κράτους.**
- b. Ο συνταγματικός νομοθέτης ανέθεσε στον κοινό νομοθέτη ον προσδιορισμό των κυρώσεων και όρισε ότι **η απαγόρευση σύναψης σύμβασης ή η ακύρωση ήδη συναφθείσης είναι μια εκ των πολλών δυνατών κυρώσεων.**

c. Ο κοινός νομοθέτης λοιπόν εξουσιοδοτείται να επιλέξει τις, **κατά την εκτίμησή του, κατάλληλες** κυρώσεις, οι οποίες, κατά την ρητή διάταξη της παρ. 9 του άρθρου 14 του Συντάγματος, **«μπορεί να φθάνουν μέχρι ... και την απαγόρευση σύναψης ή την ακύρωση της σχετικής σύμβασης»**. Ο κοινός νομοθέτης έχει λοιπόν ευχέρεια κατά τον καθορισμό των προσφορότερων όρων για την συνδρομή του ασυμβιβάστου **εν όψει των εξελισσόμενων κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών και των πολιτικών του εκτιμήσεων, καθώς και των υποχρεώσεων της Χώρας ως μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης**.

d. Σκοπός του 14 παρ. 9 είναι η αποτροπή **μόνον** της συγκεκριμένης **αθέμιτης επιρροής**, που μπορεί να ασκηθεί στα πλαίσια μιας διαδικασίας αναθέσεως δημοσίας συμβάσεως, με σκοπό την επίτευξη συνάψεως της σχετικής συμβάσεως.

e. Μπορεί να επιβληθεί ως κύρωση η απαγόρευση σύναψης ή η ακύρωση της σύμβασης **μόνο στην περίπτωση**, κατά την οποία σε διαδικασία για την ανάθεση δημοσίας συμβάσεως **συμμετέσχε πρόσωπο (φυσικό ή νομικό), στο οποίο συνέτρεχε μια από τις ως άνω ασυμβίβαστες ιδιότητες** και το οποίο, περαιτέρω, κατά τη διαδικασία της αναθέσεως από τις αρμόδιες αναθέτουσες αρχές **προέβη αποδεδειγμένα σε παράνομη ή αθέμιτη ενέργεια**, προκειμένου να επιτύχει να του ανατεθεί, τελικώς, η εν λόγω δημόσια σύμβαση, **με αποτέλεσμα να παραβιασθούν οι αρχές της προστασίας κατά του αθεμίτου ανταγωνισμού και της διαφάνειας**.

f. Αν ερμηνευόταν αντίθετα η διάταξη αυτή του 14 παρ. 9 θα ήταν αντίθετη στην αρχή της αναλογικότητας, η οποία κατοχυρώνεται τόσο στην Ελληνική έννομη τάξη όσο και στην κοινοτική η οποία κατά την ρητή βούληση του αυτού συνταγματικού νομοθέτη πρέπει να εφαρμόζεται στην εσωτερική έννομη τάξη. Η ερμηνεία αυτή των διατάξεων του άρθρου 14 παρ. 9 του Συντάγματος, ενισχύεται άλλωστε και **από την ερμηνευτική δήλωση του άρθρου 28 του Συντάγματος από την οποία προκύπτει η υποχρέωση εναρμόνισης των συνταγματικών διατάξεων με τους κανόνες του κοινοτικού δικαίου, που αποτελεί, και την εκπεφρασμένη βούληση του αναθεωρητικού νομοθέτη**

g. Μόνη η συνδρομή μιας εκ των ασυμβιβάστων ιδιοτήτων δεν μπορεί να οδηγήσει στην **απαγόρευση** αναθέσεως δημοσίας συμβάσεως, **αν δεν αποδεικνύεται, περαιτέρω, ότι κατά τη**

διαδικασία της αναθέσεως της συγκεκριμένης δημόσιας συμβάσεως το εν λόγω πρόσωπο το φέρον την προαναφερθείσα ιδιότητα **προέβη αποδεδειγμένα σε παράνομη ή αθέμιτη ενέργεια**, προκειμένου να επιτύχει να του ανατεθεί, τελικώς, η εν λόγω δημόσια σύμβαση.

ΣΤ. Έλληνας Δικαστής – Υπεροχή Κοινοτικού

1. Πρωτ. Αθηνών 1992 – 4 παρ. 4 Συντ.

- Γίνεται επίκληση της νομολογίας του ΔΕΚ για την άσκηση της άμεσης ή έμμεσης δημόσιας εξουσίας.

2. Εφ. Αθ. 1992 – διατάξεις οδηγίας ως obiter dictum

- Ως obiter dictum κρίθηκε ότι οι διατάξεις οδηγίας της ΕΟΚ έχουν υπερσυνταγματική ισχύ χωρίς να συντρέχει περίπτωση σύγκρουσης.

3. ΣτΕ 1994 – Τμήμα – Απαγόρευση εξόδου οφειλετών από τη χώρα

- Κατά την **πλειοψηφία** μετά την έναρξη της Συνθήκης για την “Ευρωπαϊκή Ένωση” η κοινοτική έννομη τάξη έχει υπερσυνταγματική ισχύ.
- Κατά την μειοψηφία όμως που έγινε πλειοψηφία στην Ολομέλεια δεν αντίκειται η απαγόρευση στο 5 παρ. 3 και 4 συντ. και 5 ΕΣΔΑ ούτε έχει εφαρμογή το 1 ΠΠΠ ΕΣΔΑ.

4. ΣτΕ 1997 – Τμήμα – Απαγόρευση εξόδου οφειλετών από τη χώρα

- Κατά την πλειοψηφία μετά την έναρξη της Συνθήκης για την “Ευρωπαϊκή Ένωση” η κοινοτική έννομη τάξη έχει υπερσυνταγματική ισχύ.
- ο εθνικός δικαστής κρίνει και αυτεπαγγέλτως το σύμφωνον εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως προς το κοινοτικόν δίκαιο.

5. ΣτΕ 1998 – Ολομέλεια – Απαγόρευση εξόδου οφειλετών

- Η απαγόρευση εξόδου δεν προσκρούουν στο άρθρο 5 του Συντάγματος και ειδικότερα στις παραγράφους 3 και 4 αυτού.
- Κατά τη μειοψηφία, οι σχετικές με την ελεύθερη κυκλοφορία διατάξεις του πρωτογενούς και παράγωγου κοινοτικού δικαίου δεν εφαρμόζονται σε καταστάσεις που δεν έχουν

κανένα επαρκές συνδετικό στοιχείο με οποιαδήποτε από τις καταστάσεις που ρυθμίζει το κοινοτικό δίκαιο.

- Η συγκεκριμένη περίπτωση δεν εμπίπτει στο πεδίο του κοινοτικού δικαίου.

6. ΑΠ 2011 – Υπερίσχυση έναντι κάθε άλλης διάταξης

- Το κοινοτικό δίκαιο, υπερισχύει **κάθε άλλης αντίθετης διατάξεως του εσωτερικού δικαίου, κατά το άρθρο 28 § 1** του Συντάγματος, βάσει του οποίου η Ελλάδα προσχώρησε στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες

7. ΣτΕ 1999 – Σύμφωνη με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνεία

- Χρησιμοποίηση της ερμηνείας της φορολογικής απαλλαγής του κοινοτικού δικαίου προκειμένου να ερμηνεύσει το 78 παρ. 2 με τρόπο ώστε να μην αφορά τη θέσπιση μέτρων επιβεβλημένων από την υποχρέωση ανάκτησης κρατικής ενίσχυσης.
- «η αναδρομική άρση φορολογικής απαλλαγής που χορηγήθηκε κατά παράβαση του κοινοτικού δικαίου **δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 78 παράγραφος 2 Συντάγματος**, διότι η διάταξη αυτή αποβλέπει στην αποφυγή της, εις βάρος της ασφάλειας δικαίου, επιδίωξης των σκοπών του φόρου από τον νομοθέτη και δεν αφορά πάντως τη θέσπιση μέτρων επιβεβλημένων από την υποχρέωση ανάκτησης κρατικής ενίσχυσης»

8. ΑΠ 2011 – Σύμφωνη ερμηνεία

- Τα κράτη μέλη υποχρεούνται να λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα ώστε να εξασφαλίσουν την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τη συνθήκη.
- Η υποχρέωση σύμφωνης με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνείας του εθνικού δικαίου, **η οποία απορρέει από την αρχή της υπεροχής του**, υφίσταται και πριν από την πάροδο της προθεσμίας προσαρμογής της νομοθεσίας των κρατών-μελών στις απαιτήσεις της σχετικής Οδηγίας.

9. ΑΕΔ 1999 – Συμφωνία νόμου προς το κοινοτικό

- Δεν υπάγεται στην δικαιοδοσία του Α.Ε.Δ. η άρση της αμφισβήτησης ως προς τη συμφωνία διατάξεως τυπικού νόμου προς κανόνα του κοινοτικού δικαίου.

Ιδιοκτησία – Περιουσία

Διαφορές 17 Συντ. και 1 ΠΠΠ ΕΣΔΑ

17 Συντ.	1 ΠΠΠ ΕΣΔΑ
Προστασία της ιδιοκτησίας	Προστασία της περιουσίας (ευρύτερη)
«Τα δικαιώματα που απορρέουν από αυτή δεν μπορούν να ασκούνται σε βάρος του γενικού συμφέροντος»	Στέρηση της ιδιοκτησίας μόνο για λόγους δημοσίας ωφελείας υπό τους όρους του Διεθνούς Δικαίου και των γενικών αρχών.
Αναγκαστική Απαλλοτρίωση: • Για λόγους δημόσιας ωφέλειας • Όταν και όπως ο νόμος ορίζει • Πλήρης και προηγούμενη αποζημίωση • Προσωρινός προσδιορισμός κατά τον χρόνο της συζήτησης • Εξαίρεση στην πλήρη: «προκειμένου να εκτελεστούν έργα γενικότερης σημασίας για την οικονομία [...] επιτρέπεται η πραγματοποίηση εργασιών και πριν τον καθορισμό και καταβολή αποζημίωσης υπό τον όρο καταβολής ευλόγου τμήματος και πλήρους εγγύησης»	Αναγκαστική Απαλλοτρίωση: • Νομολογιακή καθιέρωση της αποζημίωσης μέσω της αρχής της αναλογικότητας και ως γενική αρχή του διεθνούς δικαίου. • Όχι απαραίτητως πλήρης και προηγούμενη
Μέχρι πρότινος τα Ελληνικά δικαστήρια δεν παρείχαν προστασία στην de facto απαλλοτρίωση, στην ουσιαστική απομείωση της χρησιμότητας του ακινήτου χωρίς να έχει υπάρξει απαλλοτρίωση stricto sensu.	Το ΕΔΔΑ παρέχει προστασία στην περίπτωση της de facto απαλλοτρίωσης.

Νομολογία

Άρειος Πάγος	• ΑΠ 1998: Αρχικά ο ΑΠ προστάτεψε τα ενοχικά δικαιώματα όχι με το άρθρο 17 του Συντ. το οποίο κατά πάγια νομολογία αφορά μόνο τα εμπράγματα δικαιώματα αλλά μέσω του άρθρου 1 ΠΠΠ ΕΣΔΑ. • ΑΠ 2007: Στην πιο πρόσφατη νομολογία του προστατεύει τα ενοχικά δικαιώματα με βάση το άρθρο 1 ΠΠΠ ΕΣΔΑ και του άρθρο 17 Συντ.
Συμβούλιο της Επικρατείας	• Κατά απολύτως παγία νομολογία του Δικαστηρίου το άρθρο 17 προστατεύει υπό την έννοια της ιδιοκτησίας μόνο τα εμπράγματα δικαιώματα και όχι τα ενοχικά. • ΣτΕ 2003: Αντικείμενο προστασίας του 17 είναι τα εμπράγματα δικαιώματα. • ΣτΕ 2012: στο πεδίο εφαρμογής του 17 Συντ. δεν περιλαμβάνονται τα μισθολογικά δικαιώματα των υπαλλήλων. • Σε ορισμένες αποφάσεις το ΣτΕ κάνει σωρευτική επίκληση τόσο του 17 Συντ. όσο και του 1 ΠΠΠ ΕΣΔΑ χωρίς να κάνει κάποια διάκριση.
ΕΔΔΑ	• Βασικό χαρακτηριστικό της νομολογίας είναι η προσπάθεια υπαγωγής κοινωνικοασφαλιστικών δικαιωμάτων και κοινωνικών παροχών στην έννοια της περιουσίας. • Αρχικά, με δύο αποφάσεις το 1986 το ΕΔΔΑ αναγνώρισε εμμέσως ότι οι αξιώσεις σε παροχές από τις υποχρεωτικές κοινωνικές ασφαλίσεις χαίρουν προστασίας ως περιουσιακά δικαιώματα εφόσον χρηματοδοτήθηκαν εν μέρει από τον δικαιούχο. • Στην απόφαση Gaygusuz v. Austria: παραμένει ασαφές ποια σημασία αποδίδεται στο κριτήριο της καταβολής ίδιων εισφορών από τον δικαιούχο μιας κοινωνικοασφαλιστικής παροχής. • Stec v. UK – 2005: Περιλαμβάνεται στην έννοια της περιουσίας το επίδομα χαμηλού εισοδήματος ανεξάρτητο από ανταποδοτική εισφορά.
Αναγκαστική Απαλλοτρίωση	• ΣτΕ 1995: Δεν συνιστά παράλειψη οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας, ούτε αντίκειται στο 17 Συντ. η σιωπηρή άρνηση της διοίκησης να άρει απαλλοτρίωση μετά από 21 έτη λόγω μη εκπλήρωσης του σκοπού της όταν αυτό δικαιολογείται από τη φύση και την έκταση του έργου. • ΑΠ 1991 – «Κατρικαρίδης» και 1998: Είναι συνταγματικό το αμάχητο τεκμήριο ωφελείας των παρόδων ιδιοκτητών. • ΕΔΔΑ «Κατρικαρίδης v. Greece» - 1996: Το αμάχητο τεκμήριο αντίκειται στο άρθρο 1 ΠΠΠ ΕΣΔΑ καθώς δεν υπάρχει η προϋπόθεση της αρχής της αναλογικότητας.

	• Πολ. Πρωτ. Θεσπρωτίας 2012: Το αμάχητο τεκμήριο αντίκειται στο άρθρο 1 ΠΠΠ ΕΣΔΑ.
Περιορισμοί της ιδιοκτησίας που δεν είναι αναγκαστική απαλλοτρίωση	• ΣτΕ 2012: ○ Τα εμπράγματα δικαιώματα επί ακινήτου προστατεύονται στο πλαίσιο του προορισμού του ακινήτου ο οποίος καθορίζει και το πλαίσιο επιτρεπτών χρήσεων αυτού. ○ Στο πλαίσιο της προστασίας του περιβάλλοντος είναι δυνατή η λήψη μέτρων που να περιορίζουν το φάσμα των δυνατών χρήσεων του ακινήτου ή της εντάσεως της εκμεταλλεύσεώς του. ○ Τα μέτρα αυτά υπαγορεύονται από το δημόσιο συμφέρον και πρέπει να θεσπίζονται βάσει αντικειμενικών κριτηρίων και με βάση την αρχή της αναλογικότητας. ○ Ακόμη και στην περίπτωση που στερείται ουσιωδώς η χρήση της ιδιοκτησίας αυτό δεν σημαίνει ότι αναιρείται η νομιμότητά τους αλλά γεννάται αξίωση προς αποζημίωση. ○ Σε κάθε περίπτωση προϋπόθεση είναι ο περιορισμός αυτός να μην υπερβαίνει το εύλογο όριο ανοχής και αλληλεγγύης που δικαιούται να αξιώνει το κράτος από τους πολίτες βάσει του 25 παρ. 4 και να μη μεταβάλλεται σε θυσία ελαχίστων κατά το 4 παρ. 5. ○ Πρέπει σύμφωνα και με το 1 ΠΠΠ ΕΣΔΑ να εξασφαλίζεται δίκαιη ισορροπία μεταξύ των απαιτήσεων του γενικού συμφέροντος του κοινωνικού συνόλου και των απαιτήσεων για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. ○ Το ζήτημα της αποζημίωσης είναι αυτοτελές και δεν επηρεάζει την κρίση περί νομιμότητας του μέτρου. ○ Η απουσία ρήτρας αποζημίωσης στη σχετική σύμβαση δεν ασκεί επιρροή στην κρίση περί της νομιμότητας.

Αρχή της Προστατευόμενης Εμπιστοσύνης

Ορισμός

- Είναι ενδιάθετη ψυχολογική κατάσταση του διοικουμένου.
- Η σταθερότητα ορισμένης νομικής κατάστασης που τον αφορά του επιτρέπει να προσδοκά στην συνέχεια αυτής και να προβαίνει σε επιλογές με μακροπρόθεσμες συνέπειες για τον ίδιο, την οικογένειά του και το κοινωνικό σύνολο.
- Λειτουργεί σε σύνδεση με αντικειμενικά στοιχεία που αίρουν τον υποκειμενικό της χαρακτήρα και της δίνουν τον χαρακτήρα της πεποίθησης που θα είχε υπό παρόμοιες συνθήκες ο οποιοσδήποτε μέσος, συνετός κοινωνός.
- Δεν υπάρχει συγκεκριμένος νομολογιακός ορισμός.

Νομική θεμελίωση

- Αποτελεί έκφανση της αρχής της ασφάλειας του δικαίου η οποία απορρέει από την συνταγματικώς κατοχυρωμένη αρχή του κράτους δικαίου στο άρθρο 25 Συντ.
- Σειρά αποφάσεων του ΣτΕ την έχει θεμελιώσει σε επιμέρους συνταγματικά δικαιώματα και ιδίως στο 2 παρ. 1 και στο 5 παρ. 1.
- Αρχή της χρηστής διοίκησης και της συνέπειας της διοίκησης.

Νομολογία

Απορρέουν από το κράτος δικαίου	• Ολ. ΣτΕ 2003: <i>μη νόμιμη η μετά την πάροδο ευλόγου χρόνου κοινοποίηση της ανακλητικής πράξης προγενεστέρας ευμενούς πράξης.</i>
Συνταγματική αρχή η Προστατευόμενη εμπιστοσύνη	• Αρχικά το ΣτΕ (1994) θεώρησε ότι η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης έχει μεν συνταγματική προέλευση αλλά δεν την συνέδεσε με το Κράτος Δικαίου. • Στην συνέχεια με σειρά αποφάσεων θεμελίωσε την συνταγματική προέλευση της αρχής ιδίως σε σχέση με την αναδρομική εφαρμογή των νόμων στην αρχή της ασφάλειας του δικαίου, στο κράτος δικαίου καθώς και στα 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1: ΟΣτΕ 2002: <i>Σε σχέση με την αναδρομική εφαρμογή νόμου που παρατείνει τον χρόνο παραγραφής αξιώσεων και καταλαμβάνει αναδρομικώς ήδη περατωθείσες βιοτικές σχέσεις. Η αρχή της νομικής ασφάλειας και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης προκύπτουν ευθέως από το Σύνταγμα και ιδίως από τα άρθρα 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1.</i>

	οΣτΕ 2009: Έκδοση κανονιστικής πράξης κατά παράβαση της κατοχυρωμένης στο 25 Συντ. αρχής του κράτους δικαίου. οΣτΕ 2013: Σε σχέση με την προστασία του περιβάλλοντος και την διατήρηση των ευνοϊκών ρυθμίσεων για τα εκτός σχεδίου. Η προστατευόμενη εμπιστοσύνη αποτελεί ειδικότερη εκδήλωση της αρχής της ασφάλειας του δικαίου που απορρέει από το Κράτος δικαίου και ιδίως από τις διατάξεις 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1.
Μη Συνταγματική αρχή η Προστατευόμενη εμπιστοσύνη	• ΣτΕ 2004: Σε σχέση με την κατάργηση ευνοϊκής ρύθμισης για αποφοίτους της ΕΣΔΔ. Η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης δεν έχει συνταγματική κατοχύρωση. • ΣτΕ 2013: Η εξέταση της συνταγματικότητας της διατάξεως σχετικά με την πρόσβαση στο επάγγελμα του ένστολου αστυνομικού αποτελεί συνταγματική υποχρέωση του Δικαστηρίου και προέχει της κρίσεως περί παραβιάσεως αρχών ήσσονος νομικού επιπέδου όπως οι γενικές αρχές του διοικητικού δικαίου και ιδίως της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του διοικουμένου.
Και οι δύο εκδοχές	• Το ΣτΕ σε μια απόφαση το 2005: Και με την εκδοχή ακόμη ότι η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης έχει συνταγματική κατοχύρωση δεν επιτρέπεται να θέσει εκποδών άλλη συνταγματική διάταξη.
Σχέση προστατευόμενης εμπιστοσύνης και μεταβολής της νομολογίας	• ΣτΕ 2011: Και η νομολογία του ΕΔΔΑ κατ' αναλογία με τα ισχύοντα στην εσωτερική έννομη τάξη θα πρέπει να θεωρηθεί βάσει της αρχής της προστατευόμενης εμπιστοσύνης ότι καταλαμβάνει υποθέσεις που δημιουργούνται μετά τη διαμόρφωσή της. Θα πρέπει να δίδεται η δυνατότητα προσαρμογής της νομοθεσίας ή/και των συνταγμάτων κάθε κράτους στην εξελισσόμενη νομολογία. • ΣτΕ 2012: Όσον αφορά την μεταβολή της νομολογίας σχετικά με το παραδεκτό των ενδίκων βοηθημάτων βάσει των αρχών της προστατευόμενης εμπιστοσύνης, της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας και του 25 παρ. 1, δεν μπορεί το απαράδεκτο στο οποίο καταλήγει η ερμηνεία που υιοθετείται με μεταβολή της νομολογίας να καταλάβει ένδικα βοηθήματα που παραδεκτώς είχαν ασκηθεί υπό το προηγούμενο καθεστώς. • ΣτΕ 2013: απορρίπτεται ο ισχυρισμός βάσει της προστατευόμενης εμπιστοσύνης στην προηγούμενη νομολογία του ΣτΕ σχετικά με την άσκηση ενδικοφανούς προσφυγής καθώς δεν είχε διαμορφωθεί πάγια νομολογία του δικαστηρίου και η υπάρχουσα νομολογία αφορούσε τις γενικές διατάξεις.

	• ΑΠ 2010: <i>Η μεταστροφή της νομολογίας δεν θεμελιώνει παραβίαση της αρχής της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της ασφάλειας δικαίου.</i> • ΕΔΔΑ 2010: <i>η προστατευόμενη εμπιστοσύνη δεν κρίνεται ως ικανή να θεμελιώσει δικαίωμα του ιδιώτη σε συγκεκριμένη νομολογία.</i>
--	---

Συνέπειες συνταγματικής κατοχύρωσης

- Δεσμεύει και τις 3 εξουσίες
- Επιβάλλει την ερμηνεία συνταγματικών και μη διατάξεων υπό το φώς της.
- Δεσμεύει όχι μόνο κατά το στάδιο της ερμηνείας αλλά και κατά το στάδιο της συμμόρφωσης
- Αποτελεί αυτοτελές συνταγματικό αγαθό υπαγόμενο σε στάθμιση με άλλα.

Πεδίο εφαρμογής

- Επέκταση της εφαρμογής σε όλο το πεδίο του διοικητικού δικαίου
- Εξαίρεση αποτελεί το πεδίο του εσωτερικού φορολογικού δικαίου με το ΣτΕ να δέχεται την εφαρμογή της μόνο για υποθέσεις που αφορούν τον επιρριπτόμενο στην κατανάλωση φόρο κύκλου εργασιών
- Επίκληση έναντι και των τριών εξουσιών.

Αρχή της Προστατευόμενης Εμπιστοσύνης στο Δίκαιο ΕΕ

Νομολογιακή κατοχύρωση

- Πρώτη αναφορά σε υπόθεση του 1960
- Το 1974 στην υπόθεση *Fabricants du papier v. Commission* ετέθη το ζήτημα **της δημιουργίας ευλόγων προσδοκιών από την δράση ή μη δράση της διοίκησης.**
- Επίσης το 1974 στην απόφαση *Deuka* αναγνωρίστηκε ως αναπόσπαστο κομμάτι της ενωσιακής έννομης τάξης.
- Το 1980 αναγνωρίστηκε ως θεμελιώδης αρχή του κοινοτικού δικαίου.

Προϋποθέσεις

- Σε κάθε περίπτωση που το αρμόδιο κοινοτικό όργανο δημιούργησε στον διοικούμενο βάσιμες προσδοκίες, παρέχοντας ακριβείς διαβεβαιώσεις, οι

οποίες ήταν απαλλαγμένες από αιρέσεις, περιείχαν συγκλίνοντα πληροφοριακά στοιχεία που προέρχονται από έγκυρες πηγές και είναι σύμφωνα με τους ισχύοντες κανόνες δικαίου.

- Η προστατευόμενη εμπιστοσύνη έχει αντικειμενική και υποκειμενική διάσταση:
 - Αντικειμενική: βάσιμες προσδοκίες που δημιουργούνται με την εκτίμηση αντικειμενικών στοιχείων στον μέσο, σώφρονα κοινωνό του οικείου κλάδου δραστηριότητας.
 - Υποκειμενική: η προσωπική, ενδιάθετη εκτίμηση δεδομένων **οι οποία αναιρεί την προβλεψιμότητα μιας μεταβολής και δικαιολογεί τυχόν διαφοροποίηση από την αντικειμενική διάσταση.**

Πεδίο εφαρμογής

- Επέκταση της εφαρμογής σε όλο το πεδίο του **Ευρωπαϊκού δικαίου**
- Επίκληση έναντι της εκτελεστικής, δικαστικής και νομοθετικής εξουσίας των κρατών μελών **και των κοινοτικών οργάνων.**

Συνέπειες εφαρμογής

- Διατήρηση της ισχύος του υφιστάμενου μέτρου.
- Υποχρέωση θέσπισης μεταβατικών διατάξεων (**ιδιαίτέρως στο πεδίο της αναδρομικής εφαρμογής διατάξεως**)
- Χορήγηση αποζημίωσης ως ultimum refugium

Μικρή πρακτική αποτελεσματικότητα

- **Δυσχέρεια θεμελίωσης** λόγω της έμφασης που δίνεται στην αντικειμενική πτυχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης.
- Ακόμη και όταν εν τέλει γίνεται δεκτή η ρητή θεμελίωσή της **υπερισχύει συνήθως το δημόσιο συμφέρον της ΕΕ** (ιδίως στην επιστροφή αχρεωστήτως καταβληθέντων ενισχύσεων).

Αρχή της Προστατευόμενης Εμπιστοσύνης στην ΕΣΔΑ

Νομολογιακή κατοχύρωση

- Έλλειψη συγκεκριμένου ορισμού και έμφαση στο στοιχείο **της προβλεψιμότητας της μεταβολής ως συστατικό στοιχείο της αρχής.**
- Πρώτη αναφορά το 1991 στην απόφαση Fredin v. Sweden.
- Στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης σταθμίζεται με την ειδικότερη έκφανση του δημοσίου συμφέροντος που

απαιτεί την μεταβολή της υφιστάμενης υπέρ του διοικούμενου κατάστασης.

Πεδίο εφαρμογής

- Κυρίως στο άρθρο 1 του ΠΠΠ ΕΣΔΑ
- Άρθρο 6 ΕΣΔΑ
- Σε θέματα διαχρονικού δικαίου:
 - Σε ποινικές υποθέσεις
 - Σε μη ποινικές υποθέσεις
 - Σε συνταξιοδοτικές υποθέσεις
 - Συχνά χρησιμοποιείται προκειμένου να θεμελιώσει την υποχρέωση θέσπισης μεταβατικών διατάξεων
- Η προστατευόμενη εμπιστοσύνη δεν θεμελιώνει δικαίωμα του διοικούμενου σε συγκεκριμένη νομολογία.

Ειδικές Κυριαρχικές Σχέσεις

A. Περιορισμοί

Αστυνομία	• ΟΛ.ΣτΕ 1978: οι περιορισμοί στα δικαιώματα είναι αποδεκτοί μόνο όταν αφορούν τις συνθήκες υπηρεσίας και δικαιολογούνται από δημόσιο συμφέρον. Αντισυνταγματική η απαίτηση για άδεια νυμφεύσεως. • ΣτΕ 2001: Δικαίωμα ελευθερίας έκφρασης αστυνομικών. Αντισυνταγματική η απαίτηση άδειας των προϊσταμένων για δημοσίευση δήλωσης ή γνώμης. Αντίθεση στα: 14 Συντ. και 10 ΕΣΔΑ.
Στρατός	• ΣτΕ 1986: Δικαίωμα ελευθερίας έκφρασης αξιωματικών αεροπορίας. Αντισυνταγματική η απαίτηση άδειας του Υπ. Εθν. Αμύνης για δημοσίευση δήλωσης ή γνώμης. • ΣτΕ 2005: Αντισυνταγματική η διάταξη του Πειθαρχικού Κώδικα ότι το γεγονός και μόνο της δημοσίευσης γνώμης χωρίς προηγούμενη άδεια της Υπηρεσίας συνιστά πειθαρχικό παράπτωμα. Αντίθεση στα: 14 Συντ. και 10 ΕΣΔΑ. • ΣτΕ 2008: Η σύναψη, η διάλυση και η διατήρηση ερωτικών σχέσεων δεν μπορούν αυτοτελώς να χαρακτηρισθούν ως απρεπής διαγωγή παρά μόνο όταν συνεπάγονται άμεση και σαφή παράβαση του υπηρεσιακού καθήκοντος ή συνιστούν εκμετάλλευση της υπηρεσιακής ιδιότητας. • ΔΕφ 2009: Ως προς την άσκηση του δικαιώματος ελευθέρης εκδηλώσεως της σκέψης και της γνώμης στους στρατιωτικούς, οι οποίοι τελούν σε καθεστώς ειδικής και ηθελημένης εξουσιάσεως με το κράτος, μπορούν να επιβληθούν τόσο οι γενικοί περιορισμοί όσο και ειδικότεροι περιορισμοί που δικαιολογούνται από την φύση της σχέσεως και των υποχρεώσεων που απορρέουν από αυτήν, ιδίως της υποχρέωσης πειθαρχίας. Σε κάθε περίπτωση οι περιορισμοί αυτοί δεν θα πρέπει να αναιρούν στην ουσία τους το δικαίωμα.
Στρατιωτικές Νοσηλευτικές σχολές	• ΣτΕ επεξεργασία κ.ΠΔ 2006: Δεν είναι παραδεκτή η απαίτηση οι υποψήφιοι να έχουν ελληνική καταγωγή καθώς και να είναι άγαμοι άνευ τέκνων. Επίσης είναι μη νόμιμη η απαίτηση άδειας για δημοσίευση στον τύπο.
Σχολείο	• ΣτΕ 1995: Ο Οι μαθητές στο πλαίσιο της ειδικής κυριαρχικής σχέσης του σχολείου και προκειμένου να εξασφαλισθεί η εύρυθμη λειτουργία, η πειθαρχία και να αναπτυχθεί κατά το 16 Συντ. η θρησκευτική τους συνείδηση είναι υποχρεωμένοι να μετέχουν στις θρησκευτικές εκδηλώσεις και στο μάθημα των θρησκευτικών. Ο Αν όμως ο μαθητής ή ο κηδεμόνας του δηλώσουν ότι για λόγους θρησκευτικής συνείδησης δεν επιθυμούν να μετέχουν στις θρησκευτικές εκδηλώσεις και στο μάθημα

	των θρησκευτικών, τότε ο διευθυντής έχει υπηρεσιακό καθήκον να το επιτρέψει χωρίς καμία κύρωση. Ο Ακόμη κι αν δεν επικαλούνται θρησκευτική συνείδηση ο διευθυντής έχει την υποχρέωση να διερευνήσει το ενδεχόμενο. Ο Επιπλέον, μπορεί να αρνηθεί την δημόσια προσευχή για προσωπικούς λόγους όπως έλλειψη θάρρους, δυσαρθρία ή άλλα προβλήματα.
--	--

Β. Δικαστικός έλεγχος περιορισμών

Μέτρα Εσωτερικής τάξης	• ΣτΕ 1980: Η πράξη του Συλλόγου καθηγητών εφόσον αποσκοπεί στην ομαλή λειτουργία και την πειθαρχία στο σχολείο δεν είναι επιδεκτική προσβολής ως μέτρο εσωτερικής τάξης. • ΣτΕ 1989, 1990, 1994: - Ο Οι πράξεις των σχολικών οργάνων που επιβάλλουν ποινές εκτός της ποινής αλλαγής σχολικού περιβάλλοντος, αποσκοπούν στην διατήρηση της πειθαρχίας και της ομαλής λειτουργίας του σχολείου και αποτελούν μέτρα εσωτερικής τάξης. - Ο Η ποινή της αλλαγής σχολικού περιβάλλοντος λόγω της σημασίας της, της βαρύτητάς της καθώς και των άμεσων δυσμενών συνεπειών που έχει στους μαθητές αποτελεί εκτελεστή διοικητική πράξη. Το ίδιο είπε και το ΕΔΔΑ στην απόφαση Βαλσάμη v. Greece σύμφωνα με το οποίο κριτήριο είναι αφενός η βαρύτητα της ποινής αφετέρου το κατά πόσο το συγκεκριμένο μέτρο προσβάλλει τον διοικούμενο όχι μόνο ως μέλος της ομάδας αλλά και ως άτομο. • ΣτΕ 1995: Ο δυσμενής χαρακτηρισμός της διαγωγής μαθητή ελέγχεται ακυρωτικά μόνο ως προς την αιτιολογία. • ΣτΕ 1996: Μόνη εκτελεστή είναι η πράξη που εξεδόθη επί της ασκήσεως θεραπείας στον Σύλλογο διδασκόντων. • ΣτΕ 1997: Η καθιέρωση ενιαίου συστήματος ελέγχου της προσελεύσεως και αποχωρήσεως των δημοσίων υπαλλήλων με την χρήση κάρτας αποτελεί μέσο εσωτερικής τάξης καθώς σκοπός είναι ο έλεγχος τηρήσεως των υποχρεώσεων των δημοσίων υπαλλήλων και καθιερώνεται στο πλαίσιο της ιεραρχικής σχέσεως που τους συνδέει με το δημόσιο. Σκοπός είναι η ομαλή και απρόσκοπτη λειτουργία της υπηρεσίας. • ΣτΕ 1998: Η απόρριψη των αναφορών παραπόνων αξιωματικών σχετικά με διαταγές ανωτέρων τους αξιωματικών για την εκτέλεση υπηρεσίας αποτελεί μέτρο εσωτερικής τάξης. • ΣτΕ 2001: Η εσωτερική οργάνωση της εργασίας ενός τμήματος νοσοκομείου ενόψει νέων συνθηκών λειτουργίας και
---------------------------------------	---

	η κατανομή των γιατρών σε τμήματα δεν θίγει την διοικητική και επιστημονική αυτοτέλεια κάθε τμήματος και αποσκοπεί στον συντονισμό της λειτουργίας, την εύρυθμη λειτουργία και την εξυπηρέτηση των ασθενών. • ΣτΕ 2006: Ο ορισμός ως Επόπτη Επιφυλακής συνιστά μέτρο εσωτερικής τάξης.
Εκτελεστές Διοικητικές Πράξεις	• ΣτΕ 1991, 1995: Οι πράξεις του Συλλόγου Διδασκόντων Ιδιωτικού Σχολείου με τις οποίες χαρακτηρίζεται η διαγωγή του μαθητή ως κοσμία υπόκεινται σε έλεγχο νομιμότητας από τον Υπουργό Παιδείας , ο οποίος ασκείται και αυτεπαγγέλτως. Τυχόν δυσμενής για τον μαθητή πράξη του προϊσταμένου που εκδίδεται ύστερα από τον έλεγχο νομιμότητας είναι εκτελεστή διοικητική πράξη. • ΣτΕ 1989, 1994: Η ποινή της αλλαγής σχολικού περιβάλλοντος λόγω της σημασίας της, της βαρύτητάς της καθώς και των άμεσων δυσμενών συνεπειών που έχει στους μαθητές αποτελεί εκτελεστή διοικητική πράξη. Το ίδιο είπε και το ΕΔΔΑ στην απόφαση Βαλσάμη ν. Greece σύμφωνα με το οποίο κριτήριο είναι αφενός η βαρύτητα της ποινής αφετέρου το κατά πόσο το συγκεκριμένο μέτρο προσβάλλει τον διοικούμενο όχι μόνο ως μέλος της ομάδας αλλά και ως άτομο. • ΣτΕ 1996: Εκτελεστή είναι η πράξη με την οποία απορρίφθηκε ύστερα από νέα έρευνα της υποθέσεως η αίτηση θεραπείας που ασκήθηκε κατά της πράξης του Συλλόγου Διδασκόντων με την οποία η φοίτηση χαρακτηρίστηκε ως ανεπαρκής. • ΣτΕ 1997: Οι πράξεις του Συλλόγου Διδασκόντων Ιδιωτικού Σχολείου με τις οποίες χαρακτηρίζεται ως ανεπαρκής η φοίτηση υπόκεινται σε έλεγχο νομιμότητας από τον Υπουργό Παιδείας , ο οποίος ασκείται και αυτεπαγγέλτως. Τυχόν δυσμενής για τον μαθητή πράξη του προϊσταμένου που εκδίδεται ύστερα από τον έλεγχο νομιμότητας είναι εκτελεστή διοικητική πράξη.

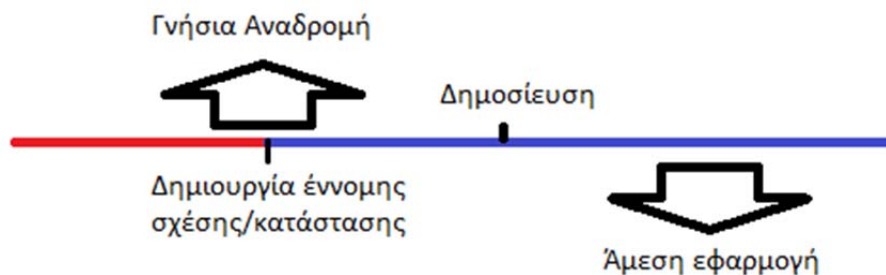
Διαχρονικό Δίκαιο

Ρυθμιζόμενες στο Σύνταγμα περιπτώσεις

- **7 παρ. 1 Συντ.** : “Έγκλημα δεν υπάρχει ούτε ποινή επιβάλλεται χωρίς νόμο που να ισχύει πριν από την τέλεση της πράξης και να ορίζει τα στοιχεία της. Ποτέ δεν επιβάλλεται ποινή βαρύτερη από εκείνη που προβλεπόταν κατά την τέλεση της πράξης.”
- **77 παρ. 2 Συντ.** : “Νόμος που δεν είναι πράγματι ερμηνευτικός ισχύει μόνο από τη δημοσίευσή του.”
- **78 παρ. 2 Συντ.** : “Φόρος ή άλλο οποιοδήποτε οικονομικό βάρος δεν μπορεί να επιβληθεί με νόμο **αναδρομικής ισχύος που εκτείνεται πέρα από το οικονομικό έτος το προηγούμενο εκείνου κατά το οποίο επιβλήθηκε.**”
- **107 παρ. 1 Συντ.** : “Η πριν από την 21 Απριλίου 1967 νομοθεσία με αυξημένη τυπική ισχύ για την προστασία κεφαλαίων εξωτερικού* **διατηρεί την αυξημένη τυπική ισχύ** που είχε και εφαρμόζεται και στα κεφάλαια που θα εισάγονται στο εξής.” + **Ν.Δ. 2687/1953** “Περί επενδύσεων και προστασίας κεφαλαίων εξωτερικού” άρθρο 8 παρ. 5 : «**Απαγόρευση αναδρομικής επιβολής φόρων σε επιχειρήσεις που ιδρύθηκαν με κεφάλαια εξωτερικού.**»

Θεωρία για την έννοια

- Γνήσια: όταν η ουσιαστική έναρξη ισχύος του νόμου επεκτείνεται σε χρονικό διάστημα προγενέστερο της τυπικής έναρξης ισχύος του με την δημοσίευση και καταλαμβάνει έννομες σχέσεις και καταστάσεις που είχαν υπάρξει αποκλειστικά στο παρελθόν είτε έννομες σχέσεις που διαρκούν κατά την δημοσίευσή του αλλά η νέα ρύθμιση ανατρέχει στον προ της δημοσίευσης χρόνο.
- Μη γνήσια ή άμεση εφαρμογή: όταν η νέα ρύθμιση καταλαμβάνει έννομες σχέσεις που είχαν δημιουργηθεί προ της δημοσίευσής αλλά για το χρονικό διάστημα μετά τη δημοσίευση.

- Κρατούσα άποψη:
 - ο Η αναδρομική εφαρμογή είναι κατά κανόνα επιτρεπτή με συνταγματικό θεμέλιο αφενός **την δημοκρατική αρχή** αφετέρου το εξ αντιδιαστολής επιχείρημα των ρυθμιζόμενων στο σύνταγμα περιπτώσεων.
 - ο Κατ' εξαίρεση μη επιτρεπτή όταν (το περιεχόμενο) **προσκρούει στην αρχή της ισότητας ή άλλο θεμελιώδες δικαίωμα ή όταν προσκρούει στην αρχή της διάκρισης των εξουσιών**
- ΤΗΣ:
 - ο Ιδιαίτερο, αυτοτελές συνταγματικό πρόβλημα αυτό της αναδρομικής εφαρμογής το οποίο πρέπει να εξετάζεται χωριστά και πριν από το περιεχόμενο του νόμου.
 - ο Κατ' αρχήν μη επιτρεπτή η γνήσια αναδρομικότητα με συνταγματικό θεμέλιο την **δημοκρατική αρχή και την αρχή του κράτους δικαίου καθώς δεν γίνονται σεβαστές οι επιλογές του νομοθέτη.**
 - ο Κατ' εξαίρεση επιτρεπτή όταν:
 - Η προηγούμενη ρύθμιση **προσέκρουε σε ένα δημοκρατικό-δικαιοκρατικό σύνταγμα.**
 - Το νομικό καθεστώς που αλλάζει **προέρχεται από έναν νομοθέτη που στερείτο δημοκρατικής νομιμοποίησης.**
 - ο Ακόμη και όταν είναι επιτρεπτή θα πρέπει ο νέος νόμος:
 - Να μην προσκρούει στην **αρχή της ασφάλειας του δικαίου.**
 - Να είναι **επιτακτικά επιβεβλημένος για την αποκατάσταση της ουσιαστικής δικαιοσύνης**
 - Να μην εκτείνεται στο παρελθόν πέραν του **ευλόγου χρόνου.**
 - ο Μετά τον έλεγχο αυτό, κρίνεται η ουσιαστική συνταγματικότητα του νόμου βάσει της συμφωνίας **του περιεχομένου του με το σύνταγμα και την τυχόν προσβολή άλλων συνταγματικών δικαιωμάτων.**
- Η άμεση εφαρμογή είναι κατ'αρχήν επιτρεπτή και μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις μπορεί **η αρχή του κράτους δικαίου να θεμελιώσει περιορισμούς του νομοθέτη.**

1

2

3

4

Νομολογία

Έννοια	• ΣτΕ 1962: Οι διατάξεις που τροποποιούν το υφιστάμενο καθεστώς κοινωνικής ασφαλίσεως καταλαμβάνουν κατ' αρχήν όλους τους ασφαλισμένους είτε έχουν την ιδιότητα αυτή κατά τον χρόνο θέσπισης των νέων διατάξεων είτε την αποκτούν μεταγενέστερα και δεν τίθεται θέμα αναδρομικής εφαρμογής στους ήδη ασφαλισμένους. • ΑΠ 1997: Μεταβολή επί το δυσμενέστερον των όρων συλλογικής σύμβασης εργασίας. Ρητή διάκριση μεταξύ γνήσιας και μη γνήσιας αναδρομικότητας. Μη γνήσια υπάρχει όταν ο νόμος ρυθμίζει έννομες συνέπειες που <u>γεννήθηκαν μετά την έναρξη εφαρμογής του αλλά πηγάζουν από προϋπάρχουσες έννομες σχέσεις.</u> • ΣτΕ 2002: η αναδρομική ρύθμιση τότε είναι μόνο θεμιτή όταν η εμπιστοσύνη του πολίτη προς τη σταθερότητα της κατάστασης αυτής δεν μπορεί να θεωρηθεί δικαιολογημένη. • ΑΠ 2005, 2006, 2011: Ρητή διάκριση μεταξύ γνήσιας και μη γνήσιας αναδρομικότητας. Μη γνήσια υπάρχει όταν ο νόμος ρυθμίζει έννομες συνέπειες που γεννήθηκαν μετά την έναρξη εφαρμογής του αλλά πηγάζουν από προϋπάρχουσες έννομες σχέσεις. • Ολ. ΣτΕ 2013 – έκτακτη εισφορά: ○ Επιβολή το 2009 έκτακτης οικονομικής εισφοράς ως μέτρο αναγκαίο για την αντιμετώπιση των συνεπειών της οικονομικής κρίσης. ○ Το ύψος της καθορίζεται με βάση τα εισοδήματα του οικονομικού έτους 2008 (εισοδήματα ημερολογιακού 2007). ○ Η εισφορά αυτή δεν είχε ως αντικείμενο τα εισοδήματα του οικονομικού έτους 2008 αλλά αυτά απλώς χρησιμοποιήθηκαν ως τα πλέον ασφαλή στοιχεία διαγνώσεως της φοροδοτικής ικανότητας. ○ Το κριτήριο αυτό δεν παρίσταται ούτε απρόσφορο ούτε αντίθετο με την αρχή της αναλογικότητας και της φοροδοτικότητας. ○ Κατά την μειοψηφία: ▪ Στο 78 Συντ. ορίζονται περιοριστικά τα στοιχεία που μπορούν ν' αποτελέσουν τη βάση φορολογικής επιβάρυνσης και απαγορεύεται απολύτως η αναδρομική φορολόγηση πέραν του «οικονομικού έτους» του προηγούμενου της επιβολής του φόρου. ▪ Δεν επιτρέπονται παρεκκλίσεις από την απαγόρευση αυτή. ▪ «Οικονομικό έτος» πέραν του οποίου δεν μπορεί να ανατρέξει η φορολογική ρύθμιση, θεωρείται το ημερολογιακό έτος που προηγείται εκείνου κατά το οποίο δημοσιεύεται ο σχετικός νόμος.
--------	---

	Ο Κατά την ΤΗΣ: ▪ Υπάρχει αναδρομική ρύθμιση και εμπίπτει στον χρονικό περιορισμό του 78 παρ. 2. ▪ Ως «οικονομικό έτος το προηγούμενο εκείνο του οποίου επιβλήθηκε» υπό την έννοια του άρθρου 78 παρ. 2 Συντ. δύναται να θεωρηθεί μόνον το έτος στο οποίο συντελέσθησαν τα φορολογητέα γεγονότα, στη συγκεκριμένη δηλαδή περίπτωση μόνο το έτος στο οποίο προέκυψαν τα εισοδήματα, δηλαδή εισοδήματα του έτους 2008.
Συντόμευση χρόνου θητείας Σωματείου	• Μ.Πρωτ. Αθ. 1982: ○ Ο επίμαχος νόμος δεν έχει αναδρομική ισχύ ελλείψει ρητής διάταξης περί καταργήσεως του προηγούμενου, ο οποίος εξακολουθεί να ρυθμίζει τις βάσει αυτού δημιουργηθείσες και παράγουσες έννομα αποτελέσματα σχέσεις. ○ Η έλλειψη μεταβατικών διατάξεων ενισχύει την άποψη ότι δεν έχει αναδρομική ισχύ. ○ Χρησιμοποιεί την έννοια περιστατικό/γεγονός πλήρες. ○ Βεγλερής: η ανατροπή κεκτημένων δικαιωμάτων ενέχει αδικία. Πρέπει να υπάρχει σεβασμός των κεκτημένων δικαιωμάτων. ○ Από το γεγονός ότι ένας νόμος έχει αναγκαστικό χαρακτήρα δεν έπεται ότι έχει αναδρομικό χαρακτήρα. ○ ΤΗΣ: Δεν θα συνέτρεχε αναδρομική εφαρμογή αν καταλάμβανε τις ήδη υπάρχουσες διοικήσεις αλλά άμεση εφαρμογή. • Εφ.Αθ. 1982: ○ Επικύρωση με άλλη αιτιολογία της απόφασης του πρωτοδικείου. ○ Αντισυνταγματική η αναδρομική εφαρμογή διότι θίγεται η συνδικαλιστική αυτονομία και η ελευθερία της διοικήσεως. ○ Προστασία του πυρήνα και αρχή της αναλογικότητας. • ΑΠ 1983: ○ Το καταστατικό ως σύμβαση θα πρέπει αν είναι σύμφωνο με τον νόμο αλλιώς είναι άκυρο. ○ Με την συντόμευση του χρόνου θητείας από 4 σε 3 έτη το καταστατικό πρέπει να είναι σύμφωνο με τον νέο νόμο και άρα στερείται αυτοδικαίως διοικήσεως. ○ Ο νόμος δεν ανατρέπει κτηθέντα δικαιώματα ή δημιουργηθείσες καταστάσεις ○ ΤΗΣ: πρόκειται για άμεση εφαρμογή του νέου νόμου. Ωστόσο δεν είναι συνταγματικά ανεκτός ως προς το περιεχόμενο γιατί προσβάλλεται η συνδικαλιστική ελευθερία.

	Ο Βεγλερής: Αναδρομή υπάρχει όταν υπάρχει υποβολή στον νέο κανόνα και καταστάσεων που δημιουργήθηκαν από τον προηγούμενο νόμο με το αίσθημα εμπιστοσύνης στο κύρος και στη στερεότητά τους.
Συνταγματική αξιολόγηση	- ΑΠ1981: Η νομοθετική εξουσία δεν δεσμεύεται να προσδώσει αναδρομική ισχύ στον νόμο ώστε να καταλάβει παρωχημένα δικαιώματα ή σχέσεις. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο εφαρμόζει τον νόμο που ίσχυε στην δημοσίευσή της. - ΑΠ 1998: Η νομοθετική εξουσία δεν δεσμεύεται να ρυθμίσει αναδρομικά μια κατάσταση υπό τον όρο ότι η νέα ρύθμιση: - Ο Δεν θίγει συνταγματικώς προστατευόμενα δικαιώματα - Ο Δεν καταλύει συντελεσμένες πράξεις της δικαστικής εξουσίας - Ο Έχει χαρακτήρα γενικό. - Ο Δεν αντίκειται στην αρχή της ισότητας - ΣτΕ 2002: Βλ. και προστατευόμενη εμπιστοσύνη. Προσκρούει η αναδρομική παράταση του χρόνου παραγραφής για ήδη περατωθείσες βιοτικές σχέσεις στην αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης. - ΣτΕ 2006: Γενικά η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης δεν απαγορεύει στον νομοθέτη να ρυθμίσει αναδρομικά μία κατηγορία σχέσεων. Μόνο όταν η εμπιστοσύνη του διοικούμενου στη σταθερότητα μιας νομικής κατάστασης δεν μπορεί να θεωρηθεί ως εν τοις πράγμασι δικαιολογημένη μπορεί να υπάρξει μια τέτοια αναδρομική ρύθμιση. - ΑΠ 2007: - Ο Από τις ρητώς ρυθμιζόμενες περιπτώσεις στο Σύνταγμα σχετικά με την αναδρομικότητα συνάγεται ότι σε όλες τις άλλες περιπτώσεις είναι επιτρεπτή η αναδρομική εφαρμογή. - Ο Όριο της αναδρομικής εφαρμογής είναι οι διατάξεις 4 και 17 Συντ. καθώς και των άρθρων 6 παρ.1 ΕΣΔΑ και 1 ΠΠΠ ΕΣΔΑ.
Αναδρομική κύρωση κανονιστικών πράξεων	- ΣτΕ 1979: Αρχικά η νομολογία του ΣτΕ θεωρούσε συνταγματική την αναδρομική κύρωση κανονιστικής πράξης, η οποία εξεδόθη χωρίς ή καθ' υπέρβαση της νομοθετικής εξουσιοδότησης. - ΣτΕ 1991, 1998: - Ο Μεταβολή της νομολογίας. - Ο Από τα άρθρα 26, 95 παρ. 1 και 73 επ. προκύπτει ότι μόνο με διάταξη τυπικού νόμου μπορεί να δοθεί ειδική εξουσιοδότηση στα όργανα της εκτελεστικής εξουσίας για έκδοση κανονιστικής πράξης. - Ο Νόμος περί αναδρομικής ισχύος είναι ανίσχυρος για το παρελθόν και ισχύει μόνον για το μέλλον.
Ευρωπαϊκή Ένωση και ΕΣΔΑ	- ΕΔΔΑ «Παπαγεργίου v. Greece»: - Ο Παρακρατήσεις στο προσωπικό της ΔΕΗ. - Ο Ενώ η υπόθεση εκκρεμούσε στον ΑΠ εξεδόθη νόμος που

	όριζε ότι οι καταβληθείσες μέχρι τη δημοσίευσή του εισφορές (επίδικες εν προκειμένω) δεν αναζητούνται, οι δε σχετικές αξιώσεις αποσβέννυνται και οι εκκρεμείς δίκες για αναζήτησή τους ενώπιον οποιουδήποτε δικαστηρίου καταργούνται. Ο Προσφυγή στο ΕΔΔΑ για παράβαση των άρθρων 6 παρ. 1, 13, 14 καθώς και το αρ. 1 ΠΠΠ ΕΣΔΑ. Ο Το δικαστήριο απεφάνθη ότι η ανάμειξη της νομοθετικής εξουσίας στη διοίκηση της δικαιοσύνης με σκοπό να επηρεασθεί η δικαστική επίλυση της διαφοράς αντίκειται στο 6 παρ. 1. Ο Το εν λόγω άρθρο περιείχετο σε νόμο άσχετο, εξεδόθη μετά την άσκηση αναιρέσεως και πριν την επ' ακροατηρίου διαδικασία όταν και ήταν προβλέψιμο ότι ο ΑΠ θα ακολουθούσε την ευνοϊκή για τον προσφεύγοντα πρόσφατη νομοθεσία. • Γενικός Εισαγγελέας ΔΕΚ 2002: Ρητή διάκριση γνήσιας και μη γνήσιας αναδρομής. Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, μια νομική πράξη έχει γνήσια αναδρομικότητα, όταν η έναρξη της διάρκειας ισχύος της συμπίπτει με χρονικό σημείο προγενέστερο της δημοσίευσής της. Αντιθέτως μη γνήσια αναδρομική ισχύς υπάρχει οσάκις η νέα ρύθμιση εφαρμόζεται στις μελλοντικές συνέπειες μιας καταστάσεως που δημιουργήθηκε υπό το καθεστώς της προηγούμενης ρυθμίσεως. • Marks & Spencer 2002 ΔΕΕ: - Ο Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η γνήσια αναδρομή κατ' αρχήν απαγορεύεται και επισημαίνεται ότι η γνήσια αναδρομή γίνεται κατ' εξαίρεση δεκτή όταν απαιτείται από συγκεκριμένο σκοπό δημοσίου συμφέροντος και σέβεται τη δικαιολογημένη εμπιστοσύνη των άμεσα ενδιαφερομένων. - Ο Αντίκειται στην αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης η τροποποίηση με αναδρομική ισχύ μιας νομοθετικής ρύθμισης, η οποία στερεί από έναν ιδιώτη το δικαίωμα είσπραξης φόρων. • ΔΕΕ Enel Maritsa 2010: κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η εφαρμογή νέων ρυθμίσεων επί των μελλοντικών συνεπειών καταστάσεων που έχουν δημιουργηθεί υπό την προγενέστερη ρύθμιση είναι καθ' όλα επιτρεπτή και είναι καταρχήν σύμφωνη με την αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης. • ΔΕΕ 2003 Kingdom of Belgium v. Commission: από την αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης προκύπτει η εύλογη προσδοκία των διοικουμένων για την χορήγηση ευλόγου μεταβατικής περιόδου για την προσαρμογή στα αποτελέσματα αποφάσεων.
--	---

Αστική Ευθύνη

Προϋποθέσεις

- Πράξη ή παράλειψη
- Οργάνου του κράτους
- Κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας
- Παράνομο
- Η διάταξη να μην έχει τεθεί αποκλειστικά χάριν του δημοσίου συμφέροντος.
- Ζημία
- Αιτιώδης συνάφεια

Όργανα του δημοσίου

- Σταδιακή εξέλιξη της νομολογίας υπό την επίδραση του Ευρωπαϊκού δικαίου, ιδίως σε σχέση με τα όργανα της νομοθετικής εξουσίας.
- Αρχικά, το 1957, αποκρούετο η ευθύνη για νομοθετικές πράξεις.
- Σταδιακά (1981, 1991) θεμελιώθηκε η ευθύνη για πράξεις ή παραλείψεις οργάνων της νομοθετικής εξουσίας.
- Πλέον, γίνεται δεκτό ότι η ευθύνη υπάρχει μόνο όταν **ο νόμος ή η παράλειψη νομοθέτησης του οργάνου βρίσκεται σε αντίθεση με υπερκείμενο κανόνα δικαίου.**

Συνταγματική Κατοχύρωση

- Κρατούσα άποψη
 - ο Αρχή της ισότητας ενώπιον του νόμου – 4 παρ. 1
 - ο Αρχή της ισότητας στην κατανομή των δημοσίων βαρών – 4 παρ. 5 *(όμως πρόβλημα σε σχέση με την παρανομία καθώς πρόκειται ουσιαστικά για κοινωνικοποίηση της απρανομίας)*
 - ο 20 παρ. 1 καθώς ιδίως στην περίπτωση των μη εκτελεστών πράξεων και των υλικών ενεργειών δεν θα υπήρχε δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας.
- Τζούλια Ηλιοπούλου – Στράγγα
 - ο Βάση αποτελεί η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου και το άρθρο 25 παρ. 1 και 2 καθώς εν προκειμένω η θεμελίωση της υποχρέωσης αποζημίωσης του κράτους επιτελεί διορθωτική λειτουργία αφού οδηγεί σε επανόρθωση της αρχής της νομιμότητας.

- ο Για τις νόμιμες ενέργειες θα πρέπει να αποταθούμε στο 4 παρ. 1 και 5 και στην κοινωνικοποίηση της ζημίας που υφίσταται ένας διοικούμενος όταν γίνεται για κοινωνικό όφελος.
- Ειδικό συνταγματικό θεμέλιο για **διοίκηση: 95 Συντ.** και υποχρέωση συμμόρφωσης σε δικαστικές αποφάσεις.
- Ειδικό συνταγματικό θεμέλιο για **δικαστική εξουσία: 99 Συντ.** για αγωγή κακοδικίας.

Ευρωπαϊκή κατοχύρωση και νομολογία

- 340 ΣΛΕΕ: Σύμφωνα με τις γενικές αρχές του Δικαίου που είναι κοινές στα δίκαια των κρατών μελών, η Ένωση υποχρεούται να αποκαθιστά τη ζημία που προξενούν τα θεσμικά της όργανα ή οι υπάλληλοί της κατά την άσκηση των καθηκόντων τους.
- 41 Χάρτη: δικαίωμα στην αποκατάσταση της ζημίας που του προξένησαν τα θεσμικά όργανα ή οι υπάλληλοι κατά την άσκηση των καθηκόντων τους.

Francovich and Bonifaci v. Italy EUCJ 1991	• Ευθύνη κράτους μέλους για μη μεταφορά οδηγίας – ευθύνη του νομοθετικού οργάνου. • Η Ενωσιακή έννομη τάξη αποτελεί ιδιαίτερη έννομη τάξη που δεσμεύει τα κράτη μέλη και τα δικαστήριά τους. • Όπως δημιουργεί υποχρεώσεις στους ιδιώτες, το κοινοτικό δίκαιο γεννά επίσης δικαιώματα υπέρ των ιδιωτών τα δικαιώματα αυτά γεννώνται όχι μόνο όταν τούτο προβλέπεται ρητώς στη Συνθήκη, αλλά και λόγω σαφών υποχρεώσεων που η Συνθήκη επιβάλλει τόσο στους ιδιώτες όσο και στα κράτη μέλη και στα κοινοτικά όργανα. • Εναπόκειται στα εθνικά δικαστήρια η εξασφάλιση της πλήρους αποτελεσματικότητας των διατάξεων και της προστασίας των ιδιωτών. • Η πλήρης αποτελεσματικότητα των κοινοτικών κανόνων θα διακυβευόταν και η προστασία των δικαιωμάτων που αυτοί αναγνωρίζουν θα εξασθενίσει, αν οι ιδιώτες δεν είχαν τη δυνατότητα να αποζημιωθούν, όταν τα δικαιώματα τους βλάπτονται από παράβαση του κοινοτικού δικαίου που καταλογίζεται σε κράτος μέλος και ιδίως όταν η πλήρης αποτελεσματικότητα εξαρτάται από ενέργεια του κράτους. • Σύμφωνα με το 5 ΣΕΕ τα κράτη μέλη λαμβάνουν κάθε γενικό ή ειδικό μέτρο κατάλληλο να εξασφαλίσει την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που υπέχουν από το
---	---

	κοινοτικό δίκαιο. Μεταξύ των υποχρεώσεων αυτών περιλαμβάνεται και η υποχρέωση εξαλείψεως των παρανόμων συνεπειών της παραβάσεως του κοινοτικού δικαίου. • Προϋποθέσεις ευθύνης για αποζημίωση που στηρίζεται απευθείας στο κοινοτικό δίκαιο: - ο Οι οδηγίες να παρέχουν απευθείας δικαιώματα στους ιδιώτες. - ο Το περιεχόμενο των δικαιωμάτων αυτών να μπορεί να προσδιοριστεί επακριβώς από την οδηγία. - ο Να υπάρχει αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ παράβασης και ζημίας. • Ελλείψει συγκεκριμένης κοινοτικής νομοθεσίας σχετικής με την αποζημίωση λόγω αστικής ευθύνης εναπόκειται στην εθνική νομοθεσία ο καθορισμός των αρμοδίων δικαστηρίων και η ρύθμιση των δικονομικών λεπτομερειών σχετικά με τα ένδικα βοηθήματα που έχουν ως σκοπό την εξασφάλιση της πλήρους προστασίας των δικαιωμάτων που αντλούν οι ιδιώτες από το κοινοτικό δίκαιο. • Οι ουσιαστικές και τυπικές προϋποθέσεις που ορίζουν οι διάφορες εθνικές νομοθεσίες σχετικά με την αποκατάσταση των ζημιών δεν μπορεί να είναι λιγότερο ευνοϊκές από εκείνες που αφορούν παρόμοιες απαιτήσεις στηριζόμενες στο εσωτερικό δίκαιο ούτε μπορούν να είναι τέτοιες ώστε να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή εξαιρετικά δυσχερή τη χορήγηση αποζημιώσεως.
Brasserie du pêcheur SA v. Deutschland EUCJ 1993 + Factortame 1996	• Αποζημίωση και όταν η παράβαση που καταλογίζεται στο κράτος προέρχεται από τον εθνικό νομοθέτη. • Κατ' αρχήν ο νομοθέτης έχει ευρέα περιθώρια εκτίμησης και υπάρχει δικαίωμα αποζημιώσεως μόνο εφόσον: - ο Απονέμονται απευθείας δικαιώματα από το κοινοτικό δίκαιο και τον παραβαινόμενο κανόνα. - ο Κατάφωρη παραβίαση - ο Αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της κατάφωρης παραβίασης και της βλάβης. • Οι οριζόμενες από την εφαρμοστέα εθνική νομοθεσία προϋποθέσεις δεν μπορεί να είναι λιγότερο ευνοϊκές από εκείνες που αφορούν παρόμοιες απαιτήσεις στηριζόμενες στο εσωτερικό δίκαιο. • Το εθνικό δικαστήριο δεν δύναται, στο πλαίσιο της εθνικής νομοθεσίας την οποία εφαρμόζει να εξαρτά την αποκατάσταση της ζημίας από την ύπαρξη πταίσματος και έτσι να βαίνει πέραν της προϋποθέσεως της κατάφωρης

	παραβίασης. • Η αποκατάσταση της ζημίας πρέπει να είναι ανάλογη με την βλάβη που υπέστησαν. • Δεν συνάδει προς το κοινοτικό δίκαιο μια εθνική ρύθμιση που περιορίζει γενικώς την υποχρέωση αποζημιώσεως μόνο στις ζημίες που προξενούνται σε ορισμένα ειδικώς προστατευόμενα ατομικά έννομα αγαθά, ενώ αποκλείει το διαφυγόν κέρδος των ιδιωτών.
Gerhard Kobler v. Republik Österreich EUCJ 2001	• Η υπόθεση αφορά την απονομή επιδόματος αρχαιότητας στους καθηγητές πανεπιστημίου και την παραβίαση του κανόνα ίσης μεταχείρισης για κοινοτικούς αλλοδαπούς. • Αποζημίωση για ζημίες που υπέστη ο ιδιώτης από παραβιάσεις του κοινοτικού δικαίου προερχόμενες από τη δικαστική εξουσία υπό τις προϋποθέσεις: ○ Να είναι απόφαση δικαστηρίου σε τελευταίο βαθμό. ○ Απευθείας απονομή δικαιωμάτων από τον παραβιασθέντα κανόνα δικαίου. ○ Κατάφωρη παραβίαση. ○ Αιτιώδης συνάφεια. • Κατάφωρη παραβίαση: ο αρμόδιος εθνικός δικαστής οφείλει, λαμβάνοντας υπόψη την ιδιομορφία του δικαστικού λειτουργήματος, να εξετάσει αν η παραβίαση έχει πρόδηλο χαρακτήρα. Συγγνωστή πλάνη, νομολογία ΔΕΕ.

Τα θεμελιώδη δικαιώματα στο κοινοτικό δίκαιο

Αρχικές συνθήκες

- Δεν περιείχαν κατάλογο θεμελιωδών δικαιωμάτων
- Κατοχύρωναν ευθέως ορισμένες αρχές και ελευθερίες:
 - ο Απαγόρευση δυσμενούς διακρίσεως κοινοτικών αλλοδαπών βάσει ιθαγένειας.
 - ο Ισότητα αμοιβής για εργασία ίσης αξίας μεταξύ ανδρών και γυναικών.
 - ο Ελευθερία εγκατάστασης
 - ο Ελευθερία κυκλοφορίας εργαζομένων.
 - ο Ελευθερία παροχής υπηρεσιών
 - ο Ελευθερία διακίνησης κεφαλαίων.
- Ορισμένα κράτη προσπάθησαν να προστατέψουν τα θεμελιώδη δικαιώματα στο πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου με την επίκληση των εθνικών συνταγματικών διατάξεων και τον έλεγχο των πράξεων κοινοτικών οργάνων.
- Μάαστριχτ 1993:
 - ο Γενικό δικαίωμα ελεύθερης **κυκλοφορίας και διαμονής**.
 - ο Δικαίωμα **πρόσβασης στα έγγραφα**.
 - ο Προστασία **δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα**.
 - ο Δικαίωμα εκλέγειν και εκλέγεσθαι τόσο στις εκλογές του ΕυρΚοινΒ όσο και στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές στο κράτος μέλος κατοικίας του πολίτη της ένωσης.

Ερμηνεία και κατοχύρωση από το ΔΕΚ

- Κατά την ερμηνεία του κοινοτικού πρέπει να λαμβάνονται υπόψιν τα θεμελιώδη δικαιώματα που περιλαμβάνονται στις γενικές αρχές του δικαίου της ένωσης.
- Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων οφείλει να εμπνέεται από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών (**Nold**) και τις διεθνείς συνθήκες προστασίας των Α.Δ. που έχουν υπογράψει τα μέρη (**Prais**).
- Οι κανόνες δικαίου που περιλαμβάνονται **στις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και στις διεθνείς συνθήκες προστασίας των Α.Δ.**, δεν αποτελούν καθεαυτούς συστατικό μέρος του δικαίου της κοινότητας.
- Παραδείγματα:
 - ο Γενική αρχή της ισότητας και όχι μόνο αμοιβής ανδρών και γυναικών (**Prais**)

- ο Ιδιοκτησία και ελευθερία της εργασίας, εμπορίου και άλλων δραστηριοτήτων (**Nold**)
- ο Απαγόρευση δυσμενών διακρίσεων λόγω θρησκείας (**Prais**)

Χρονικό κατοχύρωσης Χάρτη

- 1976: έκθεση της επιτροπής επί των θεμελιωδών δικαιωμάτων με σκοπό την κωδικοποίηση.
- 1977: Κοινή δήλωση των Προέδρων Επιτροπής, Κοινοβουλίου και Συμβουλίου με την οποία:
 - ο Απέδιδαν ιδιαίτερη σημασία στα θεμελιώδη δικαιώματα όπως **προκύπτουν από τα Συντάγματα των Κρατών-Μελών και την ΕΣΔΑ.**
 - ο Δήλωναν τον **σεβασμό των δικαιωμάτων αυτών από την Ένωση.**
- 1978: Υιοθέτηση της **κοινής δήλωσης** από τους Αρχηγούς των κυβερνήσεων και κρατών στην Κοπεγχάγη.
- 1989: Διακήρυξη των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.
- Μάαστριχτ 1993:
 - ο Η ένωση **βασίζεται στον σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών του.**
 - ο Η ένωση **σέβεται** τα θεμελιώδη δικαιώματα όπως κατοχυρώνονται με την **ΕΣΔΑ** και όπως προκύπτουν **από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών ως γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου.**
- 1999: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κολωνίας – **ανάγκη θέσπισης ενός Χάρτη Θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ένωσης.**
- Συνέλευση του Χάρτη στο Τάμπερε 1999: **επεξεργασία του Χάρτη και θέσπιση ενός σχεδίου το 2000**
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Μπιαρίτς 2000: **ομόφωνη συμφωνία επί του σχεδίου.**
- 2000 Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Νίκαιας: **Πανοηγυρική Πολιτική Διακήρυξη του Χάρτη από τους προέδρους Επιτροπής, Κοινοβουλίου και Συμβουλίου.**
- 2007 Στρασβούργο: Προσαρμογή και **νέα διακήρυξη του Χάρτη.**
- 2004: Ενσωμάτωση ως μέρος II στο σχέδιο συνταγματικής συνθήκης.
- 2009 με τη Συνθήκη της Λισαβώνας (6 παρ. 1): Πρωτογενές δίκαιο «ο χάρτης έχει το ίδιο νομικό κύρος με τις συνθήκες».

Πεδίο εφαρμογής του Χάρτη – άρθρο 51

- Οι διατάξεις του Χάρτη απευθύνονται στα θεσμικά και άλλα όργανα της ένωσης
- Στα κράτη μέλη **μόνο όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της ένωσης**. Υπό την προγενέστερη διατύπωση το ΔΕΚ με μια αρκετά ευρεία ερμηνεία είχε υπαγάγει πολλές περιπτώσεις όπου η ένωση τυπικά δεν είχε αρμοδιότητα στην διάταξη αυτή. Μετά την προσπάθεια περιορισμού όμως και πάλι το ΔΕΚ αρκετά πρόσφατα υπήγαγε στην διάταξη αυτή και εφήρμοσε τον Χάρτη στην περίπτωση απόδοσης ΦΠΑ.
- Εντός των αρμοδιοτήτων της Ένωσης

Εμβέλεια και ερμηνεία των δικαιωμάτων και αρχών – άρθρο 52

- Παρ. 1: κάθε περιορισμός πρέπει **να προβλέπεται από τον νόμο**, να σέβεται την αρχή της αναλογικότητας και να ανταποκρίνεται σε στόχους γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζει η ένωση.
- Παρ. 2: τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στον Χάρτη και αποτελούν αντικείμενο διατάξεων των συνθηκών ασκούνται υπό τους όρους και εντός των ορίων που καθορίζονται από αυτές.
- Παρ. 3: Στο βαθμό που περιλαμβάνει δικαιώματα τα οποία κατοχυρώνονται και στην ΕΣΔΑ, **η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνη που τους δίνει η ΕΣΔΑ**.
- Παρ. 4: Στο βαθμό που περιλαμβάνει δικαιώματα τα οποία απορρέουν από τις κοινές Συνταγματικές παραδόσεις, θα πρέπει να ερμηνεύονται σύμφωνα με τις παραδόσεις αυτές.
- Παρ. 5: οι διατάξεις που περιέχουν αρχές μπορούν να εφαρμόζονται με νομοθετικές και εκτελεστικές πράξεις των οργάνων της Ένωσης και των Κρατών μελών στο βαθμό που εφαρμόζουν δίκαιο της ένωσης. **Η επίκληση των αρχών αυτών στο δικαστήριο είναι παραδεκτή μόνο για την ερμηνεία των πράξεων και τον έλεγχο της νομιμότητάς τους. [ΜΕΓΑΛΟ ΠΕΔΙΟ ΚΑΤΑΣΤΡΑΤΗΓΗΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ].**
- Πρωτόκολλο Μ.Β. και Πολωνίας: κανένα δικαίωμα στον τίτλο IV (Αλληλεγγύη και κοινωνικά δικαιώματα) δεν παράγει αγωγήματα εκτός εάν η Πολωνία ή το Η.Β. προβλέπουν τέτοια δικαιώματα στην εθνική τους νομοθεσία.

Χάρτης από τη Νίκαια στη Λισσαβώνα

Προενέργεια του χάρτη

- Ο Χάρτης πριν την συνθήκη της Λισσαβώνας παρέμενε μια πολιτική διακήρυξη και υπήρχαν πολλές αμφιβολίες ως προς τις έννομες συνέπειές του.
- Από την νομολογία του ΔΕΚ, την πρακτική των οργάνων της Ένωσης και την νομολογία του ΕΔΔΑ προέκυψε ότι ο Χάρτης **ανέπτυξε εμμέσως έννομες ενέργειες αμέσως μετά την διακήρυξή του.**
- Το ΔΕΚ προσφεύγει **στις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών για την διατύπωση των γενικών αρχών του δικαίου της ένωσης.**
- Ο Χάρτης, αντικατοπτρίζει σε μεγάλο βαθμό, και επιβεβαιώνει τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών μέσω της κατοχύρωσης θεμελιωδών δικαιωμάτων. Πρόκειται λοιπόν για μια νέα, ιδιαίτερα αξιόπιστη πηγή αναγνώρισης των συνταγματικών παραδόσεων κρατών και άρα διατύπωσης γενικών αρχών της Ένωσης.
- Αναφορά:
 - ο Γενικοί Εισαγγελείς: *συχνή επίκληση του Χάρτη για την ενίσχυση των κοινωνικών δικαιωμάτων και προκειμένου να προσδώσουν σε ορισμένα κοινωνικά δικαιώματα ή εγγυήσεις κοινωνικού περιεχομένου τον χαρακτηρισμό γενικής αρχής του Δικαίου της ένωσης.*
 - ο ΠΕΚ: Πολύ γρήγορη αναφορά σε διατάξεις του χάρτη
 - ο ΔΕΚ:
 - Πρώτη αναφορά **αναγκάστηκε να κάνει το ΔΕΚ το 2006 σχετικά με την οδηγία για την οικογενειακή επανένωση.** Έκρινε ότι ο χάρτης **δεν συνιστά ένα νομικώς δεσμευτικό κείμενο. Ο χάρτης σκοπεύει απλώς να επιβεβαιώσει τα δικαιώματα που προκύπτουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών.** Το ΔΕΚ ρητώς επικαλέστηκε το άρθρο 7 του Χάρτη και ενέταξε τον Χάρτη στα «**διάφορα κείμενα**» τα οποία αναγνωρίζουν το κατά την πάγια νομολογία προστατευόμενο δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής. Τα κείμενα αυτά δεν θεμελιώνουν κάποιο αγώγιμο δικαίωμα.
 - Το ΔΕΚ συχνά αναφέρεται στο ότι ο Χάρτης «**επιβεβαιώνει ή ενδυναμώνει**» ορισμένες γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου.
 - Το 2007 το ΔΕΚ αναγνώρισε στον χάρτη μια **νομική βάση** στην οποία στηρίζεται το θεμελιώδες δικαίωμα της

απεργίας και επιβεβαιώνεται ως γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου.

Χάρτης και δικαιώματα και ελευθερίες κατοχυρούμενα από τις Συνθήκες

- Στις συνθήκες ήταν κατοχυρωμένες οι **ελευθερίες της εσωτερικής αγοράς**:
 - ο Ελεύθερη διακίνηση προσώπων
 - ο Ελεύθερη διακίνηση αγαθών
 - ο Ελεύθερη διακίνηση υπηρεσιών
 - ο Ελεύθερη διακίνηση κεφαλαίων
 - ο Ελεύθερη διακίνηση πληρωμών
 - ο Ελευθερία εγκατάστασης
- Επίσης, **κατά μεμονωμένο τρόπο**, ήταν κατοχυρωμένα **ορισμένα θεμελιώδη δικαιώματα κυρίως σε συνδυασμό με τις ελευθερίες της αγοράς**:
 - ο Ισότητα αμοιβής για εργασία ίσης αξίας ανδρών και γυναικών
 - ο Αρχή της ισότητας και απαγόρευση διακρίσεων.
- Υπάρχει σε αρκετά σημεία **διπλή κατοχύρωση** των δικαιωμάτων υπό την έννοια ότι **ορισμένα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο Χάρτη επικαλύπτονται ως προς το περιεχόμενό τους από τις ελευθερίες της εσωτερικής αγοράς των συνθηκών**.
- Ανακύπτει το ζήτημα κατά πόσο τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον Χάρτη εκφεύγουν του πεδίου εφαρμογής των διατάξεων των Συνθηκών που κατοχυρώνουν τις θεμελιώδεις ελευθερίες της εσωτερικής αγοράς.
 - ο Η άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά το ΔΕΚ, **δεν βρίσκεται εκτός του πεδίου εφαρμογής των διατάξεων των συνθηκών και άρα θα πρέπει να εναρμονίζεται με τις απαιτήσεις των δικαιωμάτων αυτών και να σέβεται την αρχή της αναλογικότητας**.
 - ο Ήδη η νομολογία του ΔΕΚ και η κρατούσα θεωρία δέχονται ότι οι θεμελιώδεις ελευθερίες της αγοράς **δεν θα πρέπει να γίνονται αντιληπτές απλώς ως απαγορεύσεις διακρίσεων αλλά θα πρέπει να εκλαμβάνονται ως γενικές απαγορεύσεις περιορισμών**.
- Κατά το άρθρο 52 παρ. 2 του Χάρτη «τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στον Χάρτη και αποτελούν αντικείμενο διατάξεων των συνθηκών ασκούνται υπό τους όρους και εντός των ορίων που καθορίζονται από αυτές».
- Προβλήματα σε ορισμένες περιπτώσεις όπου ο χάρτης παρέχει ευρύτερη προστασία από τις Συνθήκες.

Χάρτης και ΕΣΔΑ

- Αναγνώριση των δικαιώματων:
 - ο Προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ
 - ο Τα δικαιώματα όπως προκύπτουν από την ΕΣΔΑ και την Νομολογία του ΕΔΔΑ αποτελούν μέρος του ενωσιακού δικαίου.
 - ο Ο χάρτης επιβεβαιώνει τα δικαιώματα που προκύπτουν από την ΕΣΔΑ.
 - ο Οι διατάξεις της ΕΣΔΑ αποτελούν **δεσμευτικούς ερμηνευτικούς κανόνες για την έννοια και την εμβέλεια των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται και στον Χάρτη και στην ΕΣΔΑ.**
- Κατά το 52 παρ. 3 *«Στο βαθμό που περιλαμβάνει δικαιώματα τα οποία κατοχυρώνονται και στην ΕΣΔΑ, η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνη που τους δίνει η ΕΣΔΑ».*
- Επιπλέον, η διάταξη αυτή του 52 παρ. 3 **δεν εμποδίζει το δικαίο της ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία.**
- Η παραπομπή αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία όσον αφορά τους ειδικούς περιορισμούς στα κατ' ιδίαν δικαιώματα. Επομένως, εφαρμόζονται οι τυχόν περιορισμοί **που προβλέπονται στην ΕΣΔΑ ή προκύπτουν από την νομολογία του ΕΔΔΑ.**

Πρωτόκολλο Η.Β. και Πολωνίας

- Ισχύς πρωτογενούς δικαίου
- Επιφυλάξεις ως προς την αρμοδιότητα του ΔΕΚ και των εθνικών δικαστηρίων.
- Επιφυλάξεις ως προς την **νομική ισχύ** των δικαιωμάτων του τίτλου IV σχετικά με τα κοινωνικά δικαιώματα.
- Επιφυλάξεις σχετικά με τις **προϋποθέσεις εφαρμογής** των διατάξεων σχετικά με τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές.
- Το opting out συνιστά πλήγμα στην διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης αφού θέτει εμπόδια στην δημιουργία κοινών κανόνων και πρακτικών έστω κι αν τυπικά αφορά μόνο ειδικότερες πτυχές και όχι συλλήβδην όλον τον Χάρτη.
- Τίθεται επιπλέον σε αμφισβήτηση το **κοινοτικό κεκτημένο στην περίπτωση που ήδη έχει αναγνωριστεί ως ανήκον στις γενικές αρχές του δικαίου της ένωσης ένα δικαίωμα το οποίο τίθεται υπό αμφισβήτηση από αυτά τα πρωτόκολλα όπως πχ το δικαίωμα απεργίας. Το ίδιο το ΔΕΚ για να στηρίξει το δικαίωμα αυτό ως γενική αρχή κάνει αναφορά και επικαλείται τον Χάρτη.**
- Πρόβλημα μπορεί επίσης να δημιουργηθεί με ορισμένα κράτη όπως η Ελλάδα που υπάρχει η προϋπόθεση της αμοιβαιότητας η οποία και πρέπει να τηρείται.

Κοινωνικά Δικαιώματα

Ευρωπαϊκή έννοια των κοινωνικών δικαιωμάτων

- Κοινωνικές ελευθερίες
 - Πχ συνδικαλιστική ελευθερία
 - Δημόσια υποκειμενικά δικαιώματα τα οποία γεννούν αγωγήμες αξιώσεις, ισχύουν άμεσα και δεν χρειάζεται η επέμβαση του νομοθέτη.
- Αρχή της ισότητας και της απαγόρευσης διακρίσεων
- Stricto sensu κοινωνικά δικαιώματα
 - Πρόκειται για την καθαρή αξίωση παροχών εκ μέρους του κράτους.
 - Κατά την κρατούσα θεωρία και νομολογία απαιτείται η ενεργοποίηση του κοινού νομοθέτη για την εξειδίκευση και την αναγνώριση αγωγήμης αξιώσεως.
 - Υπάρχει διχογνωμία σχετικά με τον **πυρήνα** των δικαιωμάτων αυτών και ειδικότερα σχετικά με το αν αυτός προσδιορίζεται από το Σύνταγμα ή από τον Νόμο.
 - Εξαίρεση στην ανάγκη παρέμβασης του νομοθέτη γίνεται στην περίπτωση:
 - Του δικαιώματος στο περιβάλλον – 24 Συντ.
 - Του δικαιώματος στην παιδεία.

Παλαιότερη θεωρία για την μορφή κατοχύρωσης των κοινωνικών δικαιωμάτων

- **Δημόσια υποκειμενικά δικαιώματα** (= Η ικανότητα που απονέμεται από το ισχύον δίκαιο για την ικανοποίηση συμφερόντων που έχουν σχέση με την άσκηση της κρατικής εξουσίας)
- **Εγγυήσεις θεσμών** (ιδιωτικού δικαίου ≠ θεσμικές εγγυήσεις που αναφέρονται σε θεσμούς του δημοσίου δικαίου)
- **Συνταγματικές εντολές**
- **Προγραμματικές αρχές ή διακηρύξεις αρχών.**

Σύγχρονη θεωρία και νομολογία για τη σημασία της συνταγματικής κατοχύρωσης

- Όλες οι διατάξεις του Συντάγματος που κατοχυρώνουν θεμελιώδη δικαιώματα είναι **δεσμευτικοί κανόνες δικαίου.**
- Λαμβάνονται υπ' όψιν κατά την **ερμηνεία** άλλων συνταγματικών διατάξεων και των κανόνων δικαίου εν γένει.

- Χρησιμεύουν για τον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων.
- Δικαιολογούν περιορισμούς άλλων συνταγματικών δικαιωμάτων και αποκλίσεις από την αρχή της ισότητας.
- Αγώγιμες αξιώσεις, ιδίως στο πεδίο των κοινωνικών παροχών, αναγνωρίζονται μόνο μετά από παρέμβαση του νομοθέτη.
- Μπορεί να θεμελιωθεί αστική ευθύνη του νομοθέτη για παράλειψη λόγω της αδράνειας να ενεργοποιήσει κάποιο συνταγματικό δικαίωμα.

Νομολογία [κυρίως είναι ζήτημα ερμηνείας της κάθε συνταγματικής διάταξης]

ΑΠ 1998	• Δεν αποτελούν κανόνα δικαίου και άρα δεν είναι αντισυνταγματικές οι διατάξεις νόμων που δεν συμπορεύονται με αυτές.
Προγραμματικός Χαρακτήρας Και Θεμελίωση υποχρέωσης του νομοθέτη να «ενεργοποιήσει»	• ΣτΕ 2014 – Δικαίωμα για προστασία πολυτέκνων οικογενειών και αναπήρων πολέμου – 21 παρ. 2: Οι διατάξεις του άρθρου 21 έχουν προγραμματικό χαρακτήρα και αφήνουν στον νομοθέτη την ευχέρεια να προσδιορίσει το είδος και την έκταση προστασίας. Η εκτίμηση του νομοθέτη ελέγχεται ως προς την τήρηση της αρχής της ισότητας και την αρχή της σταδιοδρομίας εκάστου κατά τον λόγο της προσωπικής του αξίας. • ΣτΕ 2013 – Δικαίωμα στην υγεία – 21 παρ. 3: Το κράτος και οι οργανισμοί κοινωνικής ασφάλισης υποχρεούνται να προσφέρουν στα ασφαλιζόμενα πρόσωπα υπηρεσίες υγείας υψηλού επιπέδου. Η υποχρέωση αυτή του κράτους υπόκειται σε περιορισμούς οι οποίοι όμως δεν μπορούν να φτάνουν και σε ανατροπή του δικαιώματος (προστασία του πυρήνα). • Δικαίωμα στην απόκτηση κατοικίας – 21 παρ. 4: Δεν καθιερώνεται αξίωση κατά του κράτους συνιστά όμως δικαιολογητικό λόγο αποκλίσεων από την αρχή της ισότητας. • Κοινωνικό δικαίωμα εργασίας – 21 παρ. 1: Δεν καθιερώνεται αγώγιμη αξίωση για ανεύρεση εργασίας. Αντιφατικές αποφάσεις του ΑΠ σχετικά με το αν υποχρεούται σε πραγματική απασχόληση του μισθωτού. Κρατούσα στην θεωρία είναι η καταφατική απάντηση. • ΣτΕ 2014 - Δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση – 22 παρ. 5: Το κράτος έχει υποχρέωση να μεριμνά για την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων του και η υποχρέωση αυτή είναι ικανή να δικαιολογήσει τη θέσπιση περιορισμών.

Συνταγματική επιταγή δεσμεύουσα τον νομοθέτη	• Προστασία του γάμου και της οικογένειας – 21 παρ. 1: Απαγορεύεται η δυσμενέστερη μεταχείριση από τον νομοθέτη των εγγάμων από τους άγαμους. Επιτρέπεται απόκλιση από την αρχή της ισότητας υπέρ των εγγάμων. • Δικαίωμα για προστασία των πολυτέκνων και αναπήρων πολέμου – 21 παρ. 2: Πρόκειται για επιταγή ή δικαιολογητικό λόγο για διαφορετική μεταχείριση.
Δικαίωμα (το οποίο ενδεχομένως γεννά αγωγή αξίωση)	• ΣτΕ 1986 – Δικαίωμα στην Υγεία – μεμονωμένη απόφαση: Η συνταγματική διάταξη θεμελιώνει ευθεία συνταγματική υποχρέωση του κράτους να λαμβάνει θετικά μέτρα και αναγνωρίζει την αξίωση των πολιτών έναντι της πολιτείας για πραγμάτωση της υποχρέωσης. • Δικαίωμα για προστασία του περιβάλλοντος – 24 παρ. 1: Γεννάται αγωγή αξίωση αν ο νομοθέτης δεν ενεργοποιηθεί για την πραγμάτωση του δικαιώματος. • Δικαίωμα για προστασία πολιτιστικού περιβάλλοντος – 24 παρ. 1 και 6: Ιδρύεται άμεση συνταγματική υποχρέωση της πολιτείας να εξασφαλίζει τη διαρκή προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος και να αποζημιώνει τους ιδιοκτήτες ακόμη και αν υπάρχει αδράνεια του νομοθέτη να εκδώσει τον προβλεπόμενο νόμο.

ΤΗΣ

- Η αναγνώριση αχώγιμων αξιώσεων όσον αφορά την προστασία του περιβάλλοντος από το ΣτΕ συνιστά προνομιακή μεταχείριση και παράδειγμα δικαστικού πραγματισμού.
- Αμφίβολη ορισμένες φορές η συνταγματική θεμελίωση.

Κοινωνικό Κεκτημένο

Πρόκειται για **μια θεωρία** η οποία προσπαθεί να θέσει **όρια** στην εξουσία του νομοθέτη να **μεταβάλλει επί το χείρον** το υφιστάμενο επίπεδο προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων για τα οποία έχει ενεργοποιηθεί ο νομοθέτης.

Απόλυτο κοινωνικό κεκτημένο

- Είναι επιτρεπτή η τροποποίηση μόνο προς την κατεύθυνση της βελτίωσης των κοινωνικών παροχών.
- Μη κρατούσα σε θεωρία και νομολογία.
- Ως επιχείρημα υπέρ είναι η κατοχύρωση στο σύνταγμα

- Ως επιχειρήματα **κατά**:
 - ο Εαν γίνει αποδεκτή μια τέτοια θεωρία θα αναγνωριζόταν στον νομοθέτη συντακτική εξουσία και θα ισοδυναμούσε με αναθεώρηση.
 - ο Δημοκρατική αρχή καθώς περιορίζονται οι πολιτικές επιλογές του εκάστοτε νομοθέτη.
 - ο *Impossibilium nulla obligatio est*
 - ο Σύμμετρη ικανοποίηση των κοινωνικών δικαιωμάτων τόσο με τα ατομικά όσο και μεταξύ τους.

Απόλυτο πολεοδομικό κεκτημένο

- Κρατούσα θεωρία στη νομολογία του ΣτΕ.
- Σε σχέση με την προστασία του περιβάλλοντος και τη διαρκή βελτίωση των όρων διαβίωσης.

Θεωρία σχετικού κοινωνικού κεκτημένου

- Κρατούσα στη νομολογία και θεωρία.
- Η μείωση της έκτασης των ήδη παρασχεθέντων από τον νομοθέτη κοινωνικών δικαιωμάτων είναι κατ' αρχήν επιτρεπτή.
- Δεν είναι επιτρεπτή:
 - ο Η παντελής κατάργηση
 - ο Η αυθαίρετη μείωση κοινωνικών παροχών
 - ο Η προσβολή του πυρήνα
 - ο Η ανάθεση της υποχρεωτικής ασφάλισης στον ιδιωτικό τομέα

Νομολογία

Κοινωνικό κεκτημένο	• ΣτΕ 2014 – Δικαίωμα στην παιδεία – 16 παρ. 1: - ο Το άρθρο 16 κατοχυρώνει τη θεσμική εγγύηση της παροχής ανώτατης εκπαίδευσης από πλήρως αυτοδιοικούμενα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Επιπλέον κατοχυρώνει το δικαίωμα στην παιδεία καθώς και το δικαίωμα πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η πρόσβαση αυτή πρέπει να γίνεται μέσω ενός συστήματος εισαγωγής που να στηρίζεται σε γενικά, αντικειμενικά και πρόσφορα κριτήρια και να είναι σύμφωνο με τις αρχές της ισότητας, της ελεύθερης ανάπτυξης και της σταδιοδρομίας εκάστου ανάλογα με την προσωπική του αξία και ικανότητα. - ο Ο νομοθέτης δεν κωλύεται να εισάγει ρυθμίσεις διαφορετικές από τις ισχύουσες προς τις οποίες έχουν
---------------------	--

	αποβλέψει και προσαρμοσθεί οι διοικούμενοι έστω κι αν θεωρείται ότι θίγονται υφιστάμενα δικαιώματα ή συμφέροντά τους αρκεί η νέα ρύθμιση να χωρεί κατά τρόπο γενικό, απρόσωπο και αντικειμενικό. • ΣτΕ 2012 – Δικαίωμα κοινωνικής ασφάλισης: Δεν αντίκειται στην αρχή της αναλογικότητας και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης η μεταβολή του συστήματος αναπροσαρμογής απονεμηθεισών ασφαλιστικών εισφορών. • ΣτΕ 2012 – Δικαίωμα στην προστασία της οικογένειας: ○ Δεν έχει συγκεκριμένο πάντα περιεχόμενο. ○ Οι ειδικότερες μορφές προστασίας καθορίζονται από τον κοινό νομοθέτη. ○ Ο κανονιστικός νομοθέτης μπορεί να καταργήσει μια πρακτική που είχε ακολουθηθεί επί χρόνια, αποδίδοντας εφεξής σημασία στην αρχή της αξιοκρατίας η οποία επιτάσσει την επιλογή των αξιότερων υποψηφίων. ○ Μειοψηφία: Έπρεπε να συμπεριλάβει κατά την αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης μεταβατικές διατάξεις και κατά τούτο είναι ακυρωτέα.
--	--

Θεωρίες για τους περιορισμούς του νομοθέτη κατά τη μείωση των κοινωνικών παροχών

- **Αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης:** απαγόρευση αυθαίρετης μεταβολής νομοθεσίας.
- **Προστασία του πυρήνα των κοινωνικών δικαιωμάτων:** υπάρχουν δυσκολίες προσδιορισμού του:
 - Θεμελίωση στην εκάστοτε νομοθετική ρύθμιση του κοινωνικού δικαιώματος.
 - Θεμελίωση στην κατοχύρωση του δικαιώματος στο σύνταγμα.
- **Προστασία της ανθρώπινης αξίας:** απαγόρευση προστασίας του σκληρού πυρήνα των κοινωνικών δικαιωμάτων.
- **Αρχή της αναλογικότητας.**
- **Αρχή της μη αναδρομικότητας του νόμου.**
- **Μεταβατικές ρυθμίσεις:** συνταγματική επιταγή και υποχρέωση του νομοθέτη για θέσπιση μεταβατικών ρυθμίσεων με σκοπό την άμβλυνση των απρόβλεπτων και σοβαρών μειώσεων των κοινωνικών παροχών.

Αρχή της ισότητας – Απαγόρευση διακρίσεων

Κατοχύρωση

Σύνταγμα	Χάρτης Θ.Δ. ΕΕ	ΕΣΔΑ
• 4 παρ. 1: όλοι οι έλληνες είναι ίσοι έναντι του νόμου. • 22 παρ. 1: όλοι οι εργαζόμενοι ανεξάρτητα από φύλο ή άλλη διάκριση έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής για παροχή εργασίας ίσης αξίας. Το ΑΕΔ έκρινε το 1983 ότι το άρθρο αυτό εφαρμόζεται μόνο σε εργαζομένους με σχέση ιδιωτικού δικαίου • 5 παρ. 2: όλοι όσοι βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια απολαμβάνουν απόλυτη προστασία της ζωής, τιμής και ελευθερίας τους χωρίς διάκριση.	• 20: όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι έναντι του νόμου. • 21 παρ. 1: Απαγορεύεται κάθε διάκριση ιδίως.... • 21 παρ. 2: Εντός του πεδίου εφαρμογής των συνθηκών απαγορεύεται κάθε διάκριση με βάση την ιθαγένειας	• Κατοχύρωση μόνο της απαγόρευσης διακρίσεων. • 14: Η χρήση των αναγνωριζομένων ελευθεριών πρέπει να εξασφαλισθεί ανεξαρτήτως διακρίσεως... • Αρ. 1 του 12^{ου} Πρωτοκόλλου: η απόλαυση κάθε δικαιώματος που προβλέπεται από τον νόμο πρέπει να εξασφαλίζεται χωρίς καμία διάκριση θεμελιούμενη ιδίως... ΜΗ κυρωθέν από την Ελλάδα.
• 4 παρ. 2: Οι Έλληνες και Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις.	• 159 ΣΛΕΕ: κάθε κράτος εξασφαλίζει την εφαρμογή της αρχής της ισότητας της αμοιβής μεταξύ ανδρών και γυναικών για όμοια εργασία ή για εργασία της αυτής αξίας. • 23 Χάρτη: Η ισότητα ανδρών και γυναικών πρέπει να εξασφαλίζεται σε όλους τους τομείς μεταξύ των οποίων στην απασχόληση, την εργασία και τις αποδοχές. • Η αρχή της ισότητας δεν αποκλείει τη θέσπιση μέτρων που προβλέπουν ειδικά πλεονεκτήματα υπέρ	•

	του υποεκπροσωπούμενο υ φύλου.	
--	---	--

Νομολογία

Ισότητα	• ΣτΕ 2002: Η αρχή της ισότητας αποτελεί όριο στην αναδρομική εφαρμογή των διατάξεων.
Ισότητα στις εργασιακές και Κοινωνικο-ασφαλιστικές σχέσεις	• ΑΠ 1999: Συντρέχει περίπτωση παραβίασης του 4 παρ. 2 όταν προβλέπεται η λύση της εργασιακής σχέσεως λόγω συνταξιοδοτήσεως με τη συμπλήρωση ορίου ηλικίας, το οποίο ορίζεται από τον νόμο διαφορετικό από αυτό για τους άνδρες. • Οικογενειακό επίδομα: Κατοχυρώνεται τόσο από το Ελεγκτικό Συνέδριο όσο και από το Στε και το ΑΕΔ. Το ΔΕΕ προβλέπει την μη αναδρομική κατάργηση των προϋποθέσεων που δημιουργούν δυσμενείς διακρίσεις.

Έμμεση διάκριση

- Οδηγία 1976: ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση επαγγελματική εκπαίδευση και συνθήκες εργασίας.
 - Η αρχή της ίσης μεταχείρισης συνεπάγεται την απουσία κάθε άμεσης ή έμμεσης διάκρισης ιδίως σε σχέση με την οικογενειακή κατάσταση.
- Οδηγίες 2000 (43 + 78): ίση μεταχείριση ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής και ίση μεταχείριση στην απασχόληση και εργασία.
 - Συντρέχει έμμεση διάκριση όταν μια εκ πρώτης όψεως ουδέτερη διάταξη, πρακτική ή κριτήριο μπορεί να θέσει πρόσωπα συγκεκριμένης φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής ή ορισμένης θρησκείας και πεποιθήσεων σε μειονεκτική θέση συγκριτικά με άλλα πρόσωπα.
 - Εκτός εάν το κριτήριο, διάταξη ή πρακτική δικαιολογείται αντικειμενικά από έναν θεμιτό σκοπό και τα μέσα επιτεύξεως είναι πρόσφορα και αναγκαία.
 - Εκτός εάν πρόκειται για πρόσωπα με κάποιο μειονέκτημα και υπάρχει υποχρέωση λήψης θετικών μέτρων υπέρ αυτών για την εξάλειψη της ανισότητας (πχ άτομα με αναπηρία βάσει του άρθρου 21 παρ. 6 Συντ.).

- Οδηγία 2002: ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών όσον αφορά την πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και συνθήκες εργασίας.
- N. 3304/2005: ενσωμάτωση των ως άνω οδηγιών
 - Ο **Άμεση διάκριση**: όταν ένα πρόσωπο, για λόγους φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής ή θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων ή φύλου, υφίσταται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτή της οποίας θα τύχαινε άλλο πρόσωπο σε ανάλογη κατάσταση.
 - Ο **Έμμεση διάκριση**: όταν μια εκ πρώτης όψεως ουδέτερη διάταξη, πρακτική ή κριτήριο μπορεί να θέσει πρόσωπα συγκεκριμένης φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής ή ορισμένης θρησκείας και πεποιθήσεων σε μειονεκτική θέση συγκριτικά με άλλα πρόσωπα.
 - Ο Δεν συνιστά έμμεση διάκριση μια διάταξη, κριτήριο ή πρακτική η οποία δικαιολογείται αντικειμενικά από έναν θεμιτό σκοπό και τα μέσα επιτεύξεως του σκοπού αυτού είναι αναγκαία και πρόσφορα ή όταν λαμβάνονται θετικά μέτρα υπέρ των ατόμων με αναπηρία κατά το άρθρο 21 παρ. 6 Συντ.

Νομολογία ΔΕΚ

JP Jenkins v. Kingsgate 1980 EUCJ	• Αμοιβή ανά ώρα εργασίας, η οποία διαφέρει ανάλογα με τον αριθμό ωρών εργασίας κάθε εβδομάδα. • Η διαφορά μεταξύ εργασίας με πλήρες ωράριο και εργασίας με μειωμένο ωράριο καίτοι παρουσιάζεται ως διαφοροποίηση βάσει του χρόνου εργασίας θα πρέπει να δικαιολογείται αντικειμενικά και οι λόγοι διαφοροποίησης να είναι ξένοι προς οποιαδήποτε διάκριση βάσει φύλου. • Συνιστά έμμεση διάκριση μόνο όταν η διαφορά αυτή συνιστά στην πραγματικότητα έμμεσο τρόπο για να μειωθεί το επίπεδο αμοιβής των εργαζομένων με μειωμένο ωράριο εργασίας λόγω του ότι αποτελείται κατά κύριο λόγο από γυναίκες • Το 119 ΣυνθΕΟΚ (159 ΣΛΕΕ) εφαρμόζεται αμέσως κάθε φορά που ο δικαστής διαπιστώνει με βάση τα κριτήρια της ισότητας αμοιβών και εργασίας, ότι υπάρχει διάκριση λόγω φύλου εξαιτίας του ότι καταβάλλεται ανά ώρα, για εργασία με μειωμένο ωράριο, μικρότερη αμοιβή σε σχέση με το πλήρες ωράριο. • Η διαφοροποίηση πρέπει να δικαιολογείται από οικονομικούς σκοπούς που δικαιολογούνται αντικειμενικά ανεξάρτητα από το φύλο του εργαζομένου. • Αξίωση ίσης αμοιβής.
Werner Mangold v. Rudiger Helm	• Η εθνική ρύθμιση προέβλεπε την εξουσία των εργοδοτών να συνάπτουν ελεύθερα και χωρίς περιορισμούς συμβάσεις ορισμένου χρόνου με άτομα που έχουν συμπληρώσει τα 52.

EUCJ 2005	• Δεν συνιστά διάκριση βάσει ηλικίας αν δικαιολογείται αντικειμενικά και λογικά από έναν θεμιτό στόχο στον τομέα της απασχόλησης, της αγοράς εργασίας και της επαγγελματικής κατάρτισης. • Η διαφορετική μεταχείριση μπορεί να αφορά την καθιέρωση ειδικών συνθηκών για την πρόσβαση στην απασχόληση και την επαγγελματική κατάρτιση ανθρώπων ορισμένων ηλικιών. • Οικογενειακό επίδομα: Κατοχυρώνεται τόσο από το Ελεγκτικό Συνέδριο όσο και από το Στε και το ΑΕΔ. Το ΔΕΕ προβλέπει την μη αναδρομική κατάργηση των προϋποθέσεων που δημιουργούν δυσμενείς διακρίσεις.
-----------	--

Θετικά μέτρα διάκρισης – Affirmative action

Κατοχύρωση

- 116 παρ. 2 Συντ.: Δεν αποτελεί διάκριση λόγω φύλου η λήψη θετικών μέτρων για την προώθηση της ισότητας ανδρών και γυναικών. Το κράτος μεριμνά για την άρση των ανισοτήτων που υφίστανται μεταξύ ανδρών και γυναικών.
- 157 ΣΛΕΕ: Η αρχή της ίσης μεταχείρισης δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να διατηρήσουν ή να θεσπίσουν μέτρα που προβλέπουν ειδικά πλεονεκτήματα και διευκολύνουν το λιγότερο εκπροσωπούμενο φύλο.
- 23 παρ. 2 Χάρτη: Η αρχή της ισότητας δεν αποκλείει τη θέσπιση μέτρων που προβλέπουν ειδικά πλεονεκτήματα υπέρ του υποεκπροσωπούμενου φύλου.
- Ειδικό μέτρο οι Ποσοστώσεις βάσει του ν. 3463/2006: Ο αριθμός των υποψηφίων **από κάθε φύλο** πρέπει να είναι τουλάχιστον ίσος με το 1/3 του συνολικού αριθμού των υποψηφίων συμβούλων.

Νομολογία

ΣτΕ 2003	• Θετικά μέτρα μπορούν να θεσπιστούν και στον τομέα των πολιτικών δικαιωμάτων υπό τον όρο ότι τα μέτρα αυτά δεν συνεπάγονται υπέρμετρους περιορισμούς που να θίγουν τον πυρήνα των δικαιωμάτων.
Kalanke 1995 EUCJ	• Εθνικός κανόνας βάσει του οποίου προβλέπεται ότι επί προαγωγής οι γυναίκες που έχουν ίσα προσόντα με τους άνδρες συνυποψηφίους τους έχουν αυτομάτως πλεονέκτημα στους τομείς όπου υποεκπροσωπούνται. • Η ίδια η οδηγία προβλέπει την λήψη θετικών μέτρων που αποσκοπούν στην αρχή της ισότητας των ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών.

	• Σκοπός των μέτρων αυτών πρέπει να είναι <u>η βελτίωση της ικανότητας των γυναικών να ανταγωνίζονται στην αγορά εργασίας και να ακολουθούν σταδιοδρομία υπό συνθήκες ισότητας με τους άνδρες.</u> • Το εν λόγω άρθρο της οδηγίας ως εξαίρεση από το καθιερούμενο δικαίωμα της ισότητας θα πρέπει να ερμηνεύεται στενώς. • Η χωρίς καμία προϋπόθεση προτεραιότητα χωρίς να εξετάζονται τα ουσιαστικά προσόντα βαίνει πέραν του σκοπού της διατάξεως.
Marschall EUCJ 1997	• Αυτόματη προτεραιότητα επί ίσων προσόντων. • Σκοπός των θετικών μέτρων κατά την οδηγία του 1976 είναι: - Ο βελτίωση της ικανότητας των γυναικών να ανταγωνίζονται στην αγορά εργασίας και - Ο να ακολουθούν σταδιοδρομία υπό συνθήκες ισότητας με τους άνδρες. • Προδικαστικό ερώτημα σχετικά με την ερμηνεία της διατάξεως της οδηγίας και αν είναι αποδεκτή η προτεραιότητα αυτή εκτός αν προέχουν λόγοι αναγόμενοι στο πρόσωπο ενός άνδρα υποψηφίου. • Υπάρχει τάση προτιμήσεως των ανδρών υποψηφίων ακόμη και σε περίπτωση ίσων προσόντων λόγω παρωχημένων αντιλήψεων σχετικά με τον ρόλο και τις ικανότητες της γυναίκας ή το γεγονός ότι οι γυναίκες απουσιάζουν συχνότερα από την εργασία. • Το ότι έχουν ίσα προσόντα δεν σημαίνει ότι έχουν και ίσες ευκαιρίες. • Η απόλυτη προτεραιότητα υπερβαίνει τα όρια της εξαίρεσης. • Είναι αποδεκτός ο εθνικός κανόνας όταν: - Ο Εγγυάται στους άντρες υποψηφίους την αντικειμενική αξιολόγηση των υποψηφιοτήτων και αποκλείεται η προτεραιότητα όταν από τα κριτήρια προκύπτει υπεροχή του άντρα υποψηφίου - Ο Τα κριτήρια αυτά δεν συνεπάγονται δυσμενείς διακρίσεις σε βάρος των γυναικών.
Θετικά μέτρα σε άλλους τομείς πέραν της ισότητας των φύλων	• ΣτΕ 1993: Η προνομιακή μεταχείριση των αναφερόμενων στο άρθρο 21 ομάδων δικαιολογείται από λόγους δημοσίου συμφέροντος και συνιστά επιτρεπτή απόκλιση από την αρχή της ισότητας. • ΣτΕ 2011: Το κράτος έχει ειδική θετική υποχρέωση να θεσπίσει ειδικές νομοθετικές ρυθμίσεις ώστε οι υποψήφιοι με αναπηρία να συμμετέχουν στους δημόσιους οργανισμούς επι ίσοις όροις με τους άλλους συνυποψηφίους και να μην τίθενται σε χειρότερη μοίρα εξαιτίας της αναπηρίας τους. Υποχρέωση βάσει του 25 παρ. 1 να λαμβάνουν κάθε αναγκαίο μέτρο για την ανεμπόδιστη και αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

	• ΣτΕ 2014: Το σύνταγμα στο 21 παρ. 2 απευθύνει στον κοινό νομοθέτη έντονη υπόδειξη για την θέσπιση ειδικών μέτρων φροντίδας υπέρ των πολυτέκνων. Τα μέτρα αυτά όμως θα πρέπει να ασκούνται εντός των ορίων που διαγράφουν οι άλλες συνταγματικές διατάξεις και αρχές. Έλεγχος από τον δικαστή βάσει των διατάξεων του άρθρο 4 παρ. 1 και 5 παρ. 1 και της αρχής της σταδιοδρομίας εκάστου κατά τον λόγο της προσωπικής του αξίας.
--	--

Επέκταση ευνοϊκής ρύθμισης

Επιχειρήματα υπέρ

- Υποχρέωση όλων των κρατικών οργάνων να διασφαλίζουν την ακώλυτη και αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων.
- Η αναγνώριση και η προστασία των δικαιωμάτων από την πολιτεία αποβλέπει στην πραγμάτωση της κοινωνική προόδου μέσα σε δικαιοσύνη

Επιχειρήματα κατά

- Αρχή της διάκρισης των εξουσιών
- Αναγκαίος ο τυπικός νόμος για την απονομή σύνταξης ή χορηγίας ή αμοιβής (80 Συντ.)

Νομολογία

- Ο ΑΠ και τα ΤΔΔ επεκτείνουν κατά κανόνα την ευνοϊκή ρύθμιση η οποία παραλείφθηκε από τον νομοθέτη κατά παράβαση της αρχής της ισότητας.
- Το ΣτΕ
 - ο αρχικά δεν επεξέτεινε την ευνοϊκή ρύθμιση
 - ο αργότερα άρχισε να επεκτείνει στις περιπτώσεις που ο κανόνας είναι η ρύθμιση με την ευνοϊκή ρύθμιση και η αποκλεισθείσα ομάδα αποτελεί την εξαίρεση (σχέση κανόνα εξαίρεσης)
 - ο στην πιο πρόσφατη νομολογία κάνει δεκτή την επέκταση ανεξαρτήτως της σχέσης κανόνα-εξαίρεσης
- Επιδίκαση αποζημίωσης βάσει των διατάξεων αστικής ευθύνης για παράνομη παράλειψη του νομοθέτη.
- Το ΔΕΕ κατά κανόνα επεκτείνει την ευνοϊκή ρύθμιση χωρίς όμως να μπορούν συναχθούν ασφαλή κριτήρια.

Landschoot v. NV Mera EUCJ 1988	• Εισφορά συννυευθυνότητας στον τομέα των σιτηρών. • Όταν το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι ένας κανονισμός που προβλέπει απαλλαγή από μια εισφορά δεν επεκτείνεται σε ορισμένες κατηγορίες έχει δύο επιλογές ○ Να κρίνει την διάταξη ως ανίσχυρη με συνέπεια τον αποκλεισμό κάθε απαλλαγής μέχρι τη θέσπιση νέας ρύθμισης ○ Να εφαρμόσει κατ' αναλογία την διάταξη σύμφωνα με την οποία το δικαστήριο μπορεί να προσδιορίσει τα αποτελέσματα του ακυρωθέντος κανονισμού που θεωρούνται ότι διατηρούν την ισχύ τους. • Εν αναμονή της θεσπίσεως από τον κοινοτικό νομοθέτη των κατάλληλων μέτρων για την αποκατάσταση της ισότητας, οι αρμόδιες αρχές οφείλουν να εξακολουθήσουν να εφαρμόζουν την απαλλαγή και να την επεκτείνουν και στην κατηγορία που δεν συμπεριελήφθη.
Constance Christina Smith v. Avdel Systemns EUCJ 1994	• Επέκταση ευνοϊκής ρύθμισης σχετικά με τα όρια συνταξιοδότησης ανδρών και γυναικών. • Το 119 ΣυνθΕΟΚ δεν αποκλείει την λήψη μέτρων για την αποκατάσταση της ίσης μεταχειρίσεως μέσω της μειώσεως των πλεονεκτημάτων των ευνοουμένων προσώπων.

Ανεξάρτητες Αρχές

Συνταγματικά Κατοχυρωμένες

- Συνήγορος του Πολίτη – 103 παρ. 9
- Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού – 103 παρ. 7
- Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα – 9Α
- ΕΣΡ – 15 παρ. 2
- Αρχή Διασφάλισης Απορρήτου Επικοινωνιών – 19 παρ. 2

Ρύθμιση συνταγματικώς κατοχυρωμένων αρχών

- Άρθρο 101Α Συντ.
- Τα μέλη τους εκλέγονται με ορισμένη θητεία.
- Επιλογή των μελών από την Διάσκεψη των προέδρων με επιδίωξη ομοφωνίας και σε κάθε περίπτωση πλειοψηφίας 4/5
- Κοινοβουλευτικός έλεγχος όχι όμως πρόταση μομφής.

Κριτική

- Δημιουργία Ανεξαρτήτων Αρχών δύο τάξεων.
- Μη ρύθμιση των μη συνταγματικώς κατοχυρωμένων αρχών όπως η επιτροπή ανταγωνισμού και η επιτροπή κεφαλαιαγοράς από το Σύνταγμα και άρα δεν υπάρχει δέσμευση ότι και οι «μη συνταγματικές» ανεξάρτητες αρχές θα διέπονται από τις αρχές της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας.
- Ο τρόπος επιλογής είναι δυνατόν να οδηγήσει σε περίπτωση μη επίτευξης της πλειοψηφίας σε **παράταση της θητείας των προσώπων που στελεχώνουν τις αρχές πέραν της προβλεπόμενης από τον νόμο.**

Τζούλια ν. Λοβέρδος

<u>ΤΗΣ</u>	<u>Λοβέρδος</u>
• Μετακύλιση πολιτικών ευθυνών σε μη πολιτικώς υπευθύνους • Είτε νέες μορφές οργάνωσης της εκτελεστικής εξουσίας είτε νέες μορφές ελέγχου της διοίκησης. • Η σύσταση ορισμένων αρχών επιβάλλεται από το Ενωσιακό ενώ για τις υπόλοιπες είναι ζήτημα πολιτικής βούλησης. • Το σύνταγμα είναι ουδέτερο στο ζήτημα της ίδρυσης Ανεξαρτήτων αρχών.	• Οι ανεξάρτητες αρχές προέκυψαν από αναγκαιότητα για λόγους κομματικής ουδετερότητας, ανεξαρτησίας, αμεροληψίας και αξιοπιστίας. • Κατάχρηση της θέσπισης ανεξαρτήτων αρχών. • Η Κυβέρνηση όταν εισηγείται τη δημιουργία ανεξάρτητης αρχής εκχωρεί εξουσία ως προς την οποία η βουλή της έδωσε ψήφο εμπιστοσύνης. • Ενώ η κυβέρνηση είναι

• Κάθε ΑΑ ελέγχεται συνταγματικά ως προς το είδος και την έκταση των αρμοδιοτήτων της καθώς επίσης και τη συγκρότησή της με βάση την αρχή της διάκρισης των εξουσιών και της δημοκρατικής αρχής. • Το Σύνταγμα για τις κατοχυρωμένες σ' αυτό ΑΑ κατοχύρωσε μέτρα για την ανεξαρτησία τους. Η διάσκεψη των προέδρων δεν συνιστά διαχρονική εγγύηση καθώς η σύνθεσή της δεν είναι σταθερή. • Για τις υπόλοιπες αρχές η εγγύηση της ανεξαρτησίας τους υπόκειται θεσμικά στη βούληση του νομοθέτη και πρακτικά στην Κυβέρνηση. • Η χρήση του θεσμού των ΑΑ ιδίως στις περιπτώσεις που συνδέεται με ανάθεση ρυθμιστικών αρμοδιοτήτων θα πρέπει να είναι φειδωλή καθώς στερεί από τον νομοθέτη και την κυβέρνηση ένα πεδίο πολιτικών επιλογών.	δημοκρατικά νομιμοποιημένη, οι ανεξάρτητες αρχές είναι ανεξέλεγκτες και ακόμη και μετά την αναθεώρηση ο έλεγχος είναι ποιοτικά κατώτερος. • Ομολογία πολιτικής χρεοκοπίας. • Αντικειμενική αδυναμία ανεύρεσης των ανθρώπων για την στελέχωση των αρχών οι οποίοι να είναι και υπεράνω κομμάτων και επαγγελματών αλλά και να έχουν ικανότητα. • Το Σύνταγμα δεν επιτρέπει πλέον την αλόγιστη θέσπιση Ανεξαρτήτων Αρχών αλλά στην πράξη το σχετικό μέτρο θα το δώσει ο νομοθέτης, η κυβέρνηση και τα δικαστήρια. • Ατελής πολιτικός έλεγχος λόγω έλλειψης πρότασης μομφής.
• Οι ρυθμίσεις του 101^Α Συντ. δεν απαγορεύουν στον νομοθέτη να προβλέψει αυστηρότερο έλεγχο για τις υπόλοιπες αρχές. • Όχι θεσμικό έρεισμα για το ότι το σύνταγμα δεν επιτρέπει την αλόγιστη θέσπιση αρχών.	• Το σύνταγμα δεν είναι ουδέτερο ως προς την θέσπιση ΑΑ αλλά ρυθμίζει αναλυτικώς τα θέματα στο άρθρο 101^Α. • Το πρόβλημα δεν είναι η κατοχύρωση της ανεξαρτησίας τους αλλά οι άνθρωποι.